

Udviklingsplan Søndermarken

Forord

Slots- og Ejendomsstyrelsen, (i det følgende kaldet SES) har ansvaret for en stor del af de mest betydningsfulde danske slotte, palæer og haver – det er SES opgave at optimere samfundets nytte af disse anlæg, således at de bevares og nyttiggøres i dag og for fremtiden.

Det er en grundlæggende forpligtelse, at anlæggene bevares, så kommende generationer kan opleve dem som autentiske, velbevarede bygninger og haveanlæg med stor fortælleværdi af kulturhistorisk og historisk art. Det er samtidig en grundlæggende forpligtelse, at disse anlæg er synlige og i videst mulig omfang tilgængelige for offentligheden for at understøtte de rekreative, turistmæssige, undervisningsmæssige og identitetsbærende potentialer, som denne del af kulturarven repræsenterer.

Slots- og Ejendomsstyrelsen skal sikre, at slotte og haver fortsat udvikles under en afbalanceret afvejning af bevaringsforpligtelsen og brugernes ønsker og behov.

SES er i færd med at udarbejde udviklingsplaner for slottene og haverne for dels at lægge et genarbejdet perspektiv for det fortsatte arbejde med disse anlæg, og for dels at sikre, at konkrete beslutninger vedrørende disse anlæg sættes ind i en større sammenhæng. Udviklingsplanen for Søndermarken er et led i dette arbejde.

Haver er levende kulturhistoriske anlæg der udvikler sig over tid, ligesom det samfund, som haven er placeret i, også gør det. Begrebet udviklingsplan skal forstås i sammenhæng med dette, - som en plan der fastlægger strategier for havens bevaring, udvikling og nyttiggørelse og forholder sig til og imødegår forskellige problematikker i relation hertil.

Indhold

Forord

1. Indledning

- 1.1 Udviklingsplanens formål
- 1.2 Visioner og målsætninger
- 1.3 Søndermarkens historie
- 1.4 Bevaringsværdier og restaureringsholdning
- 1.5 Placering i byen
- 1.6 Adgangsforhold og afgrænsning
- 1.7 Terræn- og jordbundsforhold

2. Hovedstruktur og funktioner

- 2.1 Beplantningsstrukturer
- 2.2 Sigtelinier
- 2.3 Stisystemet og indgangspartier
- 2.4 Vandet i haven

3. Beskrivelse af havens delområder

- 3.1 Parterret ved slottet
- 3.2 Springsvandsplænen og cisternerne
- 3.3 Tulipanplænen og skydebaneskoven
- 3.4 Det norske parti
- 3.5 Mindehøjen
- 3.6 Kastanieplænen
- 3.7 Norske allé
- 3.8 Solbakken, materialepladsen og retiredeplænen

- 3.9 Ministerplænen
- 3.10 Lindehøjen
- 3.11 Parasollen
- 3.12 Kaarups allé
- 3.13 Sportsplænen og egepartiet
- 3.14 Sibirien
- 3.15 Pavillonen
- 3.16 Kildegrotten
- 3.17 Randbeplantning og afgrænsning

4. Rammer for havens drift

- 4.1 Inventar og materialebrug
- 4.2 Servicefunktioner
- 4.3 Arrangementspolitik
- 4.4 Fremtidige projekter i haven
- 4.5 Vedligeholdelse og organisation

5. Referencer og kilder

Bilag

1 | Indledning

Aldrig en Skov jeg så yndig har funden,
Kær for mit Hjerte som Søndermarkslunden,
aldrig et Tag,
huldt majestætisk og skønt for mit øje,
som Frederiksberg med de lysgule Fløje,
paa en forfriskende Midsommerdag.

A. G. Oehlenschläger (1779-1850)

1.1 | Udviklingsplanens formål

Udviklingsplanens formål er at tilvejebringe et grundlag for den fremtidige forvaltning af Søndermarken som historisk haveanlæg. Planen udvikles på baggrund af en gennemgang af havens historik og vurdering af havens forskellige kvaliteter, samt ud fra en afvejning af, hvordan havens forskellige historiske elementer, fra henholdsvis barokhavens tid og fra det landskabelige haveanlæg, kan udvikles over tid.

1.2 | Visioner og målsætninger

SES arbejder med udviklingsplaner, restaureringsprojekter og nye tiltage for vore historiske haveanlæg. Inspektoratet for de Kongelige Haver's første haveinspektør Rudolph Rothe pegede på havernes forskellige karakteristika, og der har været arbejdet efter at bevare disse karakteristika. Således er 1600-tallets renæssancehave repræsenteret i Rosenborg, 1700-tallets barok er repræsenteret i henholdsvis Frederiksborg (italiensk barok) og Fredensborg (fransk barok) mens 1800-tallets landskabshave er repræsenteret i anlæg som Bernstorff Slotshave og Frederiksberg Slotshave.

Søndermarken fremstår i dag som en romantisk landskabelig skovhave med reminiscenser af alléstrukturer fra barokhavens tid. Det er målet, at Søndermarken også skal fremstå som sådan fremover. Således tilstræbes i hovedtræk det udtryk anlægget blev givet ved omlægningen fra barokanlæg til romantisk landskabelig skovhave i slutningen af 1700-tallet.

Udviklingsplanen for Søndermarken skal ses i sammenhæng med Frederiksberg Have og planerne for dennes fremtid. De to haveanlæg der ligger omkring Frederiksberg Slot er en del af samme historie, og skal derfor ses under et. Det er en målsætning, at de to haveanlæg skal supplere hinanden ved at fremstå som repræsentanter for henholdsvis den romantiske landskabelige have med diverse scenerier og bygningselementer (Frederiksberg Slotshave), og den romantiske skovlandskabshave hvor landskabet og beplantningen er det primære indhold (Søndermarken). Således kommer de to haveanlæg til at kunne formidle forskellige kulturhistoriske oplevelser og at danne ramme om forskellige brugsmåder. Endvidere er det en målsætning, at der skal genetableres en barok enklave omkring Frederiksberg Slot, så der opnås en sammenhørighed mellem haveanlæg og slot.

Det er hovedformålet med Søndermarken at vise publikum de havekunstneriske og kulturhistoriske elementer fra den romantiske skovlandskabshave og barokhaven. Hensynet til publikums mulighed for at opleve havens historiske og kunstneriske værdier går forud for al anden benyttelse.

Med sin beliggenhed på Frederiksberg tæt på Københavns centrum, er Søndermarken et vigtigt rekreativt område for byens borgere. Publikum har siden midten af 1800-tallet haft adgang til Søndermarken. Haven skal fortsat fungere som rekreativt område og lokalpark for byens borgere.

Søndermarken er sammen med Frederiksberg Slotshave fredet efter Naturfredningsloven. Fredningens formål er at bevare arealet som rekreativt område tilgængeligt for offentligheden. Frednings-

bestemmelserne rummer handlefrihed i forhold til forvaltning og udvikling af haven, men også beskyttelse af de historiske og rekreative værdier.

Det er målet at fastholde et højt kvalitetsniveau både i den daglige vedligeholdelse og ved genskabelse og restaurering af de enkelte haveelementer, således at de historiske traditioner og værdier bevares ud i fremtiden.

1.3|Søndermarkens historie

Søndermarken og Frederiksberg Slotshave er et samlet havekompleks med Frederiksberg Slot som midtpunkt. De to haveanlæg er dog meget forskellige og har undergået forskellige forandringer gennem tiden. I det følgende præsenteres i korte træk de historiske perioder i haveanlægget, der ligger til grund for SES' arbejde med udviklingsplanen.

Begge anlægs historie går tilbage til omkring 1700-tallets begyndelse, hvor Frederik d. 4. lod Frederiksberg Slot bygge. Haveanlæggene der blev anlagt i tilknytning dertil var i barok stil, med parterre- og busketanlæg på Frederiksberg Haves side, og en lystskov gennemskåret af et allésystem i såkaldt gåsefodsmønster på Søndermarkens side. Lystskovens opbygning med alléer og en forplads foran slottet har været inspireret af den franske solkonges anlæg ved Versailles og anvendelsen har sandsynligvis været en dyrehave.

Søndermarkens anlæggelse

1708 regnes for at være anlægstidspunktet for Søndermarken. Det fremgår af regnskaberne, at der blev indkøbet 20.000 granrafter til 'Frederiksberg Dyrhauge', samt at der blev opstillet 'kister' – formentlig en slags beskyttelse - omkring nyplantede

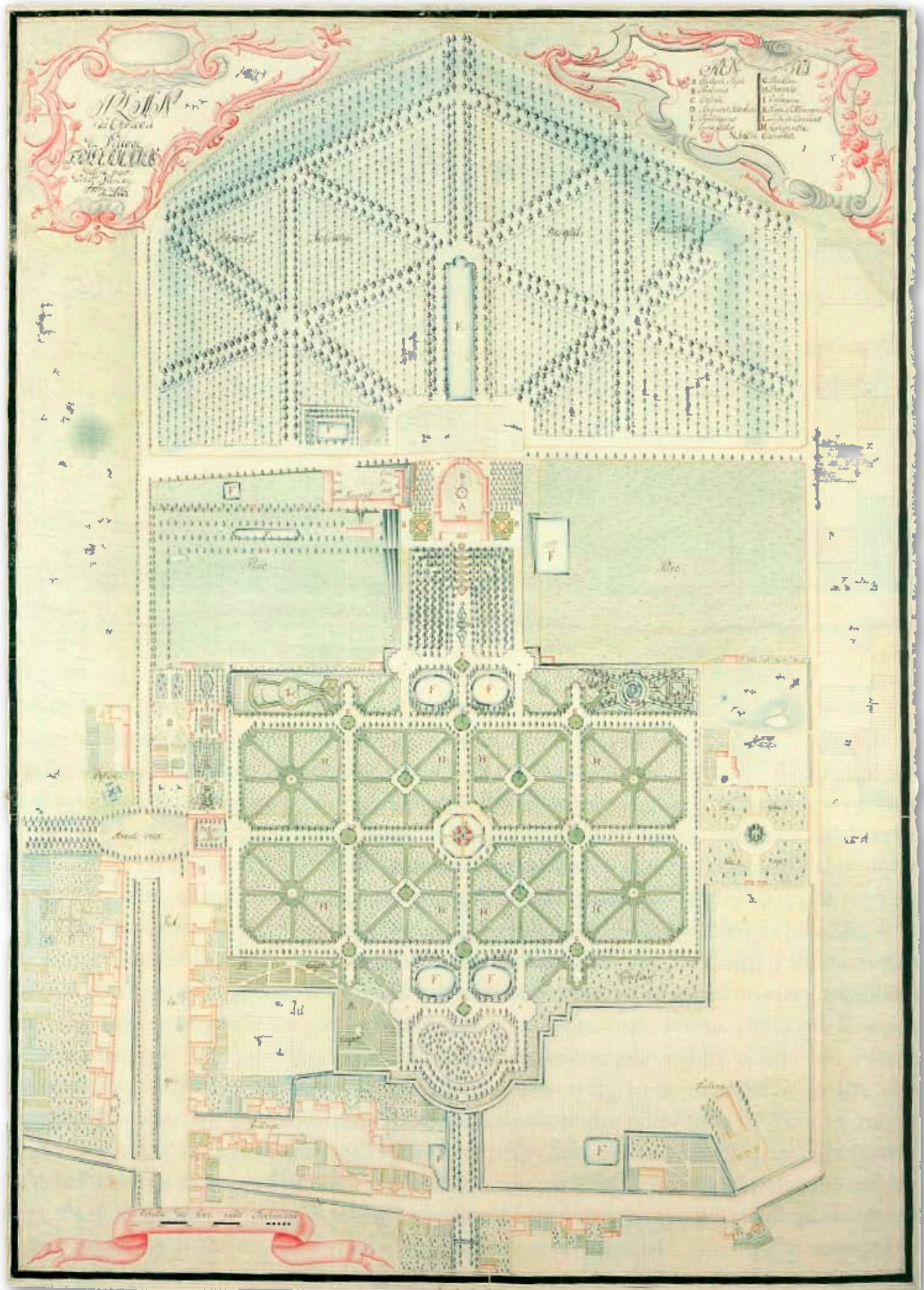
træer. Granrafterne har sandsynligvis været brugt som indhegning af haven.

Det vides ikke hvem der har tegnet anlægget, men der findes flere planer, der i det store hele ligner Søndermarken, som den blev anlagt.

Ammons opmåling

På en plan udført af D.N. Ammon fra 1741 ses Frederiksberg Slot med begge haveanlæg. Her fremgår det, at Søndermarken blev anlagt som en lystskov. Der blev anlagt et græsparterre som forplads, og i midteraksen var der placeret et stort vandreservoir, som skulle forsyne fontainerne i Frederiksberg Slotshave med vand. Gåsefodsmønstret der danner skelettet i haven er udformet i dobbelt alléer der stråler ud fra Frederiksbergs slot. De mellemliggende skovpartier blev gennemskåret af enkelte alléer. På planen ses også et mindre vandreservoir omgivet af terrasser med træer.

Plan over Frederiksberg Slot med
Søndermarken og Frederiksberg
Have. Tegnet af D.N. Ammon.
1741.

Søndermarken omlægges til landskabelig have

I slutningen af 1700-tallet var det kommet nye modestrømninger indenfor havekunsten, og der var forskellige idéer til omlægning af Søndermarken til landskabshave. På dette tidspunkt lå Søndermarken hen som et skovparti, der sandsynligvis ikke blev ofret meget på, da der kun var knappe økonomiske midler til rådighed. Det beskrives, at hegnet omkring Søndermarken kun blev sparsomt repareret, da der ikke var råd til en mere gennemgribende reovering eller etablering af en anden form for indhegning.

Den danske haveteoretiker C.C.L. Hirschfeld, der var kongelig dansk justitsråd og professor ved universitetet i Kiel, fremsatte i sin bog ”Theorie der Gartenkunst” tanker om omlægning af Søndermarken. Det var hans mening, at Søndermarken egnede sig til at blive omdannet til landskabshave i modsætning til Frederiksberg Slotshave. Dette skyldtes det kuperede terræn og udsigterne til det omgivende landskab, som var et åbent landbrugslandskab på det tidspunkt.

Det var slotsgartner Peter Petersen der påbegyndte omlægningen af Søndermarken. Dette stod på i årene fra omkring midten af 1780'erne. Også slotsforvalter M. F. Voigt kan have haft en finger med i spillet. Han var, gennem et længere ophold i England, blevet fortrolig med den ny havestil, som han praktiserede, idet han tog rundt i landet og omlagde herregårdshaver til landskabshaver. Senere kom turen til Frederiksberg Have.

Peter Petersen startede i det små i Søndermarken med at anlægge slyngede stier og omdanne de barokke skovpartier. Penge til omlæggelsen kom i starten fra salg af fældede træer, samt salg af in-

ventar fra Rosenborg slot. Søndermarken omtales på den tid som skummel og tilgroet, så der har sikkert været en del træer at fælde. Senere kom der flere bevillinger, og det blev muligt at omdanne Søndermarken helt i årene 1785-1788.

Der eksisterer tilsyneladende ikke en plan for omlæggelsen af Søndermarken, men Peter Petersen har øjensynligt, - og måske i samarbejde med M. F. Voigt, haft nogle idéer til hvordan Søndermarken som landskabelig stemningshave skulle komme til udtryk. Et væsentligt forhold i omlægningen var, at de gik skånsomt til værks, idet forpladsen ved slottet og centrale dele af allésystemet blev bevaret, hvilket man også kan se i dag.

Det ny Søndermarken kom til at fremstå med slyngede stier, en skovagtig bevoksning og åbne græssletter med trægrupper, og med kig til de omkringliggende marker. Endvidere var der en del tidstypiske landskabshave-elementer og scenier så som et kinesisk lysthus, en eremithytte og en kildegrotte. I det kuperede område hvor der tidligere havde ligget et mindre vandreservoir, blev der etableret et illusorisk ”norsk landskab” med en norsk hytte, en snoet elv og en lille skovsø. Endvidere var der i haven et favnbrændehus og en såkaldt kuglehytte, og senere blev der opført et rundtempel. Alt dette skete ca. 10 år før Frederiksberg Slotshave blev omdannet til landskabshave efter en plan udarbejdet af slotsgartner Peter Petersen. Det er nok derfor ikke helt forkert at sige, at Søndermarken har været en slags prøveklud forud for arbejdet med Frederiksberg Have, og tilsyneladende har man også mistet interessen lidt for Søndermarken efter omlæggelsen af Frederiksberg Have.

I perioden omkring Søndermarkens omlægning til landskabeligt skovhaveanlæg var det kun hoffet og folk med forbindelser dertil, som havde adgang til haven. Der blev afholdt rævejagt i haven, og det fortælles, at hoffets tjenerstab afholdt fugleskydning i haven -med stålbue og pile blev der skudt til måls efter en kunstig træfugl.

Landkadetternes opmåling 1814

På en opmåling foretaget af landkadetterne i 1814 ses det, hvordan Søndermarken kom til at se ud. Det fremgår, at partiet ved slottet med græsparterret og centrale dele af gåsefodsmønstret er bevaret. Endvidere fremgår det af kortet, hvordan det omgivende landskab var et agerbrugslandskab med forskellige markfelter, hvilket har været en del af havens sceneri.

Søndermarken har formentlig ligget hen på denne måde uden egentlig vedligeholdelse, idet der i 1836 beskrives, at den ikke længere bærer præg af kultiveret skov og trænger til skovhugst. Det beskrives også, at havens opsynsmand havde sine køer og får på græs i haven, at der var kornmarker, blev dyrket kål, jordbær og frugtbuske samt at der var en planteskole for frugttræer.

Udsnit af De Kgl. Landkadetters
opmåling fra 1814.

Inspektoratet for de Kgl. Lysthaver

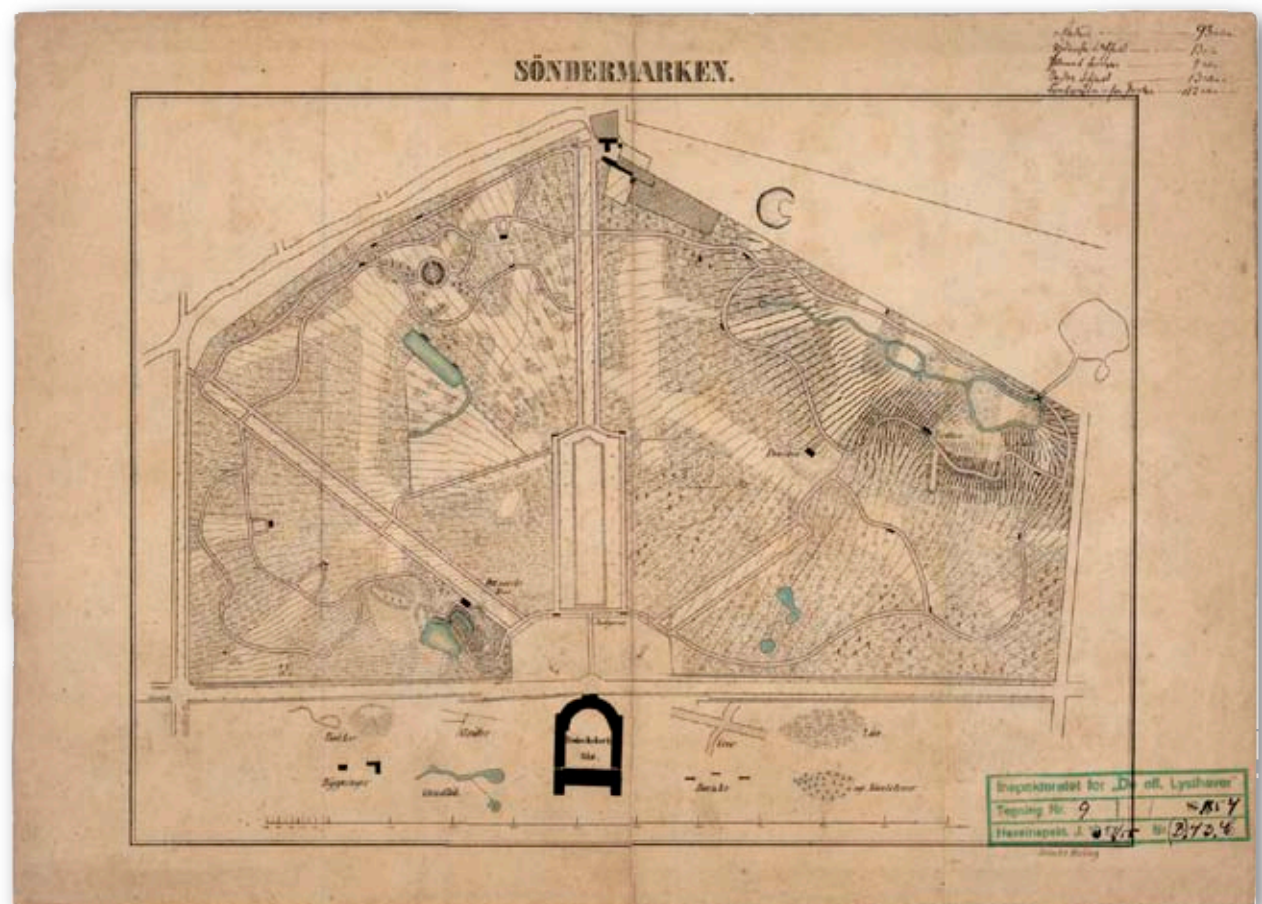
I 1849 overgik Frederiksberg Have og Søndermarken til statsejendom og Inspektoratet for de offentlige lysthaver blev oprettet. Rudolph Rothe, der var tidligere slotsgartner ved Fredensborg, blev ansat som landskabsgartner/inspektør ved haverne. Rothe udarbejdede en plan for Søndermarken i 1842, hvorefter det fremgår, at han har haft tanker om at fjerne de resterende barokalléer, således at haven kunne komme til at fremstå som en stilren landskabshave. Dette kom dog aldrig til udførelse.

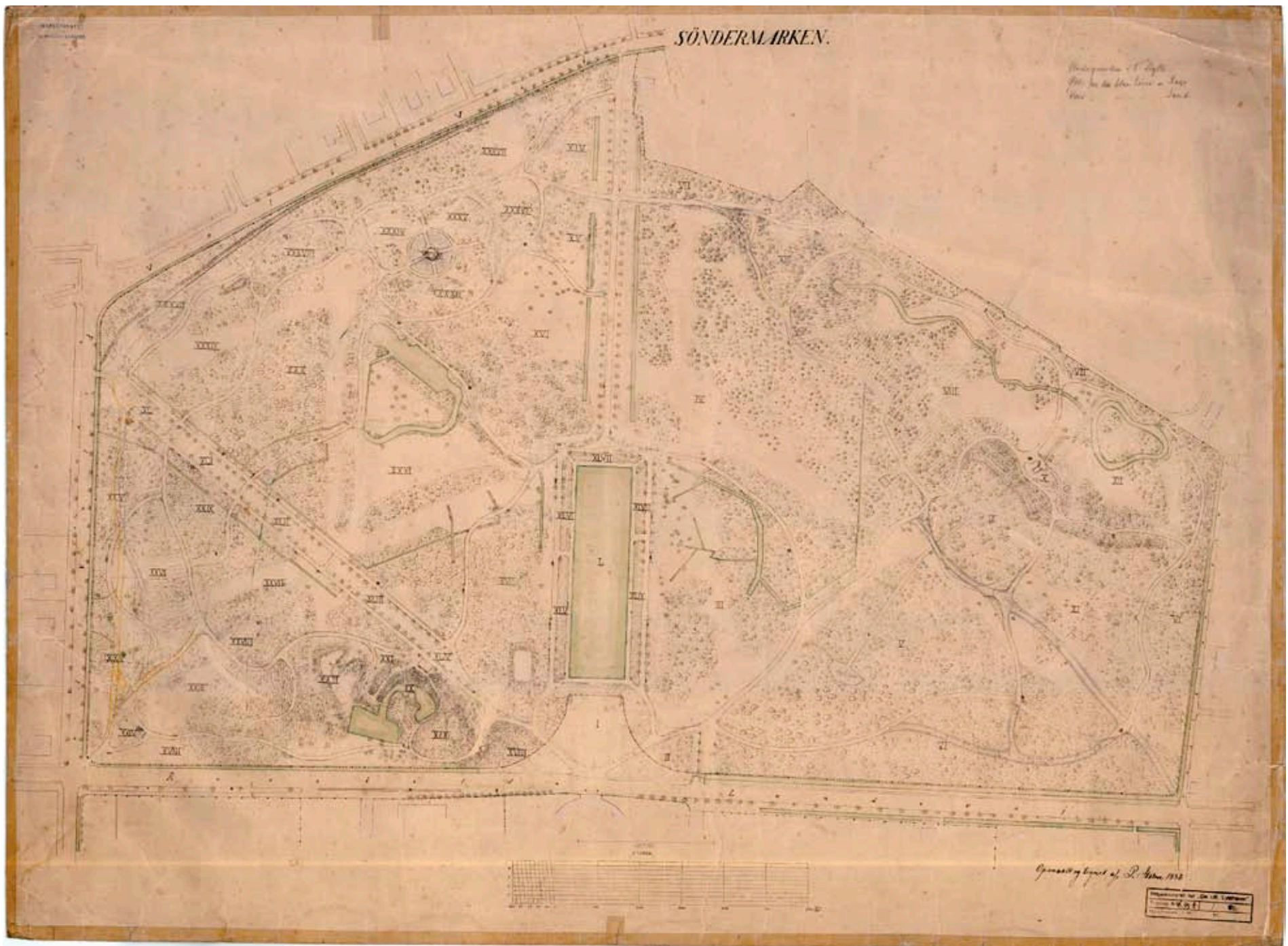
Opmåling af 1854

På en opmåling fra 1854 ser man, at der ikke har været den store udvikling siden haven blev opmålt i 1814, og de to planer ligner i meget store træk hinanden. På planen af 1854 fremgår det, at Norske Hus med bro og landskab er bevaret, ligesom kildegrotten og favnbrændehuset. Derudover ses, at det kinesiske lysthus er skiftet ud med en pavillon, og at rundtemplet er erstattet af en trægruppe.

Af en opmåling fra 1880 fremgår det, at forpladsen ved slottet er blevet omlagt i en organisk form, så den barokke stil er blevet sløret, og at haven er blevet åbnet i hjørnet ved Vesterbrogade. Bjælkehuset der i dag er restauration er opført efter 1880.

Opmåling af Søndermarken fra 1854.

Opmåling af Søndermarken
1880 ved P. Holm.

Zoologisk have

Få år efter at Frederiksberg Have og Søndermarken overgik til Inspektoratet for de offentlige Lysthaver, blev den første del af Zoologisk Have anlagt vest for Frederiksberg Slot. Omkring 1950 blev en del af Søndermarken også taget i brug, og Zoologisk have har således i dag overtaget et stort areal i den vestlige del af haven.

Søndermarken i dag

Siden dette indgreb i haveanlægget blev foretaget, er der ikke sket de store ændringer i Søndermarken. Der er dog blevet anlagt enkelte stier uden hensyntagen til den historiske dimension og de landskabsarkitektoniske principper. Endvidere er der etableret en tæt beplantning i havens yderrand for at skærme mod støj og udkig til de befærdede veje i området.

Sammenholder man de historiske kort med forholdene af i dag, vil man kunne iagttage, at havens beplantningsstruktur er i opløsning. Dette skyldes primært beplantningens alder. Endvidere har omlægningen af visse stier gjort, at der ikke er den ønskede historiske og havekunstneriske sammenhæng mellem beplantning og stiforløb. Endelig er elementer som partiet omkring Norske Hus og Kildegrotten i fare for at miste den havehistoriske fortællerværdi grundet beplantningens udvikling.

Søndermarken og Frederiksberg Have i dag.

1.4|Bevaringsværdier og Restaureringsholdning

Som den historiske gennemgang har vist, har Søndermarken været underlagt en lang historie. Forskellige tiders præferencer indenfor havemoden har sat sit præg på haven. Søndermarken er aldrig blevet omlagt helt, og indeholder derfor i dag både elementer fra barokhavens tid og fra tidlige og senere perioder af den landskabelige havestil. Netop det forhold, at haven gennem de forskellige lag fortæller en historie om stedets udvikling, vurderes som en kvalitet der skal sikres i udviklingsplanen. Samtidig vurderes det, at den rent havekunstneriske værdi af både barokhaveanlægget og den landskabelige have, set i forhold til de stilistiske forbilleder ikke er enestående indenfor dansk havekunst. Den ene havetype skal derfor ikke fremhæves på bekostningen af den anden, men i stedet skal de fortsat begge være repræsenteret, for at fortællingen om havens historiske udvikling bevares.

Et centralt element der formidler opfattelsen og forståelsen af sammenhørigheden med Frederiksberg Slot og Frederiksberg Have er barokkens sigtelinier i alléerne i gåsefodsmønstret og græsparterret foran slottet. Endvidere kan der stadig i dag ses rester af de alléindkransede skovpartier fra baroktidens lystskov. Disse fremstår mere eller mindre markant i dag og er flere steder med til at indramme de landskabelige vuer i haven. For at bevare den sammenhørighed der er mellem slottet og de to haveanlæg, er det ønsket, at der reetableres en sammenhængende enklave omkring slottet, der tager udgangspunkt i barokkens formsprog. Grundet Roskildevejs brede vejprofil og den markante trafik, er det dog ikke muligt at tale om en decideret rekonstruktion af tidligere tiders anlæg. I stedet kan der blive tale om en gendigtning af udtrykket underlagt de nutidige vilkår.

Den romantiske landskabelige skovhave blev bygget op omkring en række bygningsværker hvoraf langt fra alle eksisterer i dag. Det vurderes, at ingen af disse bygningsværker har haft en unik kunstnerisk kvalitet. En rekonstruktion af disse elementer vil derfor ikke komme på tale. Derimod repræsenterer de elementer der er tilbage dog en sådan historisk værdi, at de bør bevares og renoveres, så den havekunstneriske fortælling bliver tilgængelig. De elementer der bør underlægges en sådan behandling er partierne ved Norske Hus og Kildegrotten. Begge elementer vil med en renoveret beplantning være med til at understrege det mere lystskovsagtige præg, der tilstræbes i Søndermarken til sammenligning med det mere forfinede udtryk der arbejdes med i Frederiksberg Have.

Endvidere ønskes det oprindelige landskabelige stisystem genetableret i det omfang det kan tilpasses den nutidige brug. Dette er et led i at genskabe en sammenhørighed mellem beplantningens rumlige virkninger og de oplevelser der oprindeligt var tiltænkt havens besøgende.

Det fremgår af de forskellige opmålinger der er foretaget af Søndermarken i 1800-tallet, at beplantningen der blev udført i forbindelse med omlægningen til landskabeligt haveanlæg, har været brugt til at sløre den formale virkning af alléernes struktur i haven. Der har således været arbejdet efter at bevare virkningen med sigtelinier set fra pladsen foran slottet, mens man som vandrende i Søndermarken ikke har skullet opleve alléstrukturerne som markante elementer. Kiggene til slottet har dog været der, når man har krydset alléerne. Det tilstræbes i udviklingsplanen, at der opnås en sådan virkning. En sådan plan for arbejdet med

beplantningen vil endvidere sikre, at sigtelinierne stadig vil kunne opfattes den dag allétræerne er udlevede. De sigtelinier der bygger på reminiscenser fra barokhaveanlægget bør fremhæves således, at oplevelsen af de forskellige historiske lag i haven lettere kan opfattes. Sigtelinier der indarbejdes i planen tager derfor udgangspunkt i denne historiske struktur. En fortsat sikring af en tæt randbeplantning er også en målsætning.

Dette er de grundlæggende retningsgivende principper for, hvordan Søndermarken kan bevares og fortsat udvikle sig som en attraktiv have og et historisk monument i de kommende år. Som det fremgår, er principperne for hvordan udviklingsarbejdet med Søndermarken skal foregå både bevaring, renovering og gendigtning.

Arkivstudier har ikke frembragt planmateriale for hvordan omlægningen af Søndermarken blev projekteret i slutningen af 1700-tallet. Det første kort over Frederiksberg Have og Søndermarken er De kongelige Landkadetteres kort fra 1814. Denne plan samt opmålingerne fra 1854 og 1880, danner sammen med plantelister fra Rigsarkivet fra perioden 1799-1802 det primære udgangspunkt for udviklingsplanen.

Hvert et Træ i disse Gange

Mig et Minde staar;

Alle disse Fuglesange

Skialdens Hjerte naaer.

Og som Noah giemt i Arken

Hver en Skabning fandt,

Finder jeg i Söndermarken

Hver en Fryd, som svandt.

A. G. Oehlenschläger (1779-1850)

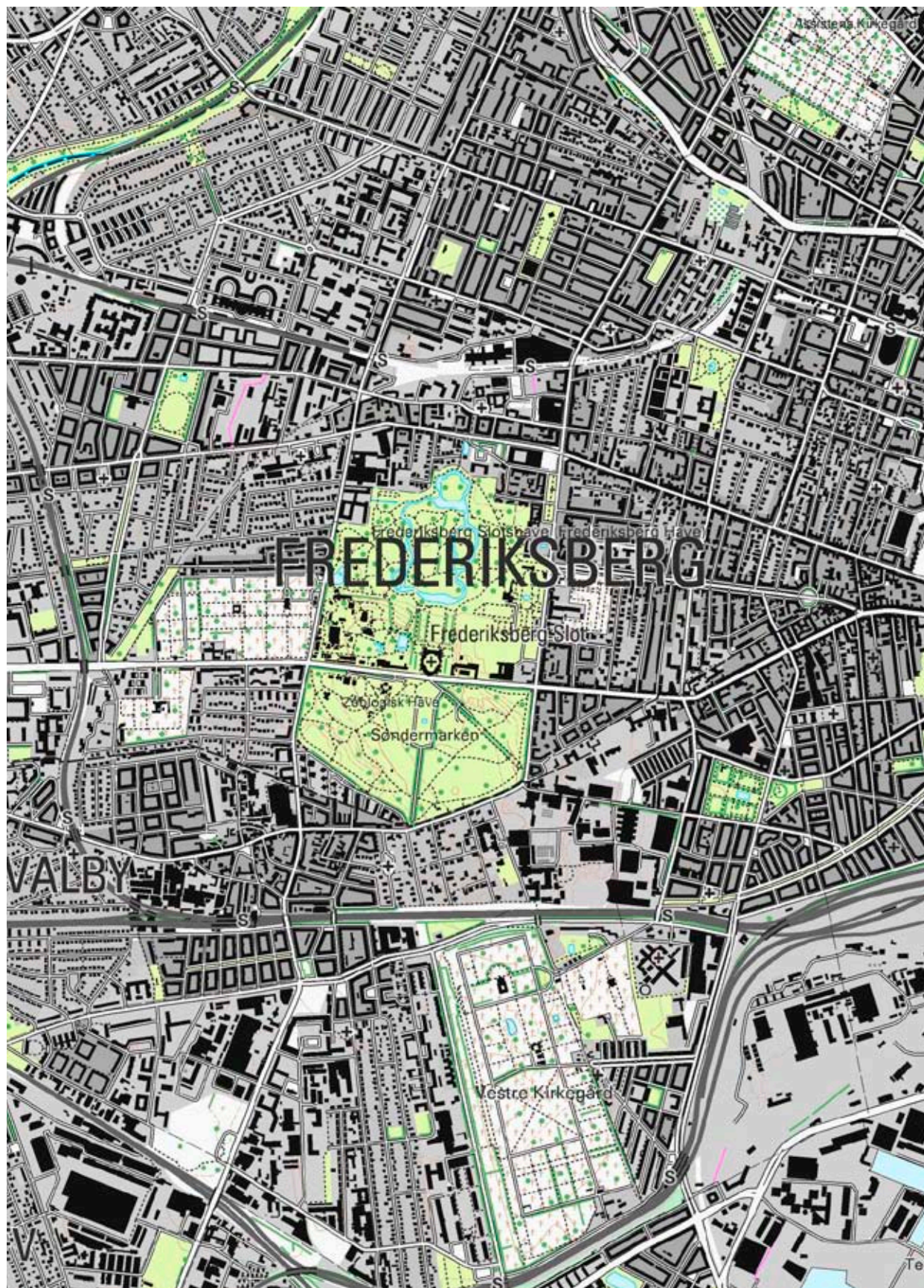
1.5|Placering i byen

Søndermarken afgrænses af Roskildevej, Søndre Fasanvej, Pile Allé, Valby Langgade og Bag Søndermarken. I området der grænser op mod sydvest og vejen ”Bag Søndermarken” er der forholdsvis fredeligt, mens Roskildevej, Søndre Fasanvej, Pile Allé og Valby Langgade er stærkt trafikerede veje med dertil hørende aktivitet og trafikstøj.

Haven ligger midt i et bymæssigt område mellem Frederiksberg, Vesterbro og Valby, primært bestående af etageboliger og Carlsberg-bryggeriet. Mod nord ligger Frederiksberg Slot og Zoologisk have. Søndermarken må siges at være en bypark i ordets bogstaveligste forstand. Udsigten der i tidligere tider har været ind over København og udover de tilstødende marker ved Valby, må således siges at have en noget anderledes karakter i dag. Til gengæld kan man fra haven se et par markante bygværker, som kan bruges som orienteringspunkter i haven, nemlig Zoologisk Haves tårn og Carlsberg-bryggeriets silo, der nu er omdannet til boliger.

På trods af de ændrede omgivelser opleves Søndermarken som et værdigt parklandskab/ lystskovsanlæg i byen, ikke mindst på grund af havens størrelse, som giver folk mulighed for at opleve større vidder end i mange af de andre københavnske parker.

Søndermarken, Frederiksberg Slot og Frederiksberg Have med omgivende by.

1.6|Adgangsforhold og afgrænsning

Haven er åben hele døgnet og adgang til haven sker via 5 hovedindgange samt 4 mindre indgange. Hertil kommer en del uofficielle adgange, som er betinget af en tur gennem havens omgivende randbeplantning der visse steder har karakter af krat.

Haven afgrænses langs Valby Langgade og Pile Allé af et lavt stengærde. På de andre sider er det delvist kun randbeplantningen, der afgrænser haven, og i nogle tilfælde er der desuden et simpelt dyrehegn i metaltråd.

Der er ikke en særlig parkeringsplads, som knytter sig til Søndermarken, men det er muligt at parkere sin bil overfor Zoologisk Have samt langs både Pile Allé, Valby Langgade og Sdr. Fasanvej. Der er ikke opstillet cykelstativer ved indgangene.

1.7|Terræn- og jordbundsforhold

Søndermarken har meget varierede terrænforhold, hvilket giver nogle fine oplevelsesforløb. Den centrale del af haven ligger på et let skrånende plateau med slottet som det højeste punkt.

Mod nordøst ligger det kuperede terræn med det Norske parti, hvor landskabets kvaliteter er udnyttet til at opbygge sceneriet med sø, vandløb og ”bjerglandskab”. Mod sydvest skråner terrænet ned mod Valby. Flere områder benyttes i stor stil til kælkning om vinteren.

Jorden i området må generelt betegnes som meget leret. Det ses også af de tidligere lergrave, der har været i området vest for Valby bakke. Som en naturlig følge af den lerede jord ses det af de gamle planer, at der er en stor forekomst af våde områder i haven, som omfatter både kildevæld, små søer og vandløb der forbinder disse. Det ses også, at der tidligere har været gravet grøfter flere steder i haven for at styre vandet.

2

Hovedstruktur

2|Hovedstruktur og funktioner

Følgende gennemgang beskriver havens hovedstrukturer. Ud fra den overordnede målsætning med udviklingsplanen for Søndermarken skitseres de tiltag, der påtænkes udført i Søndermarken generelt.

2.1|Beplantningsstrukturer

Historie

Der eksisterer i dag stadig en del af den oprindelige beplantning fra barokhavens tid. Lindetræerne i Kaarups allé og Norske allé samt enkelte lindetræer ved pladsen foran slottet stammer fra allésystemet. Egetræerne på Sportsplænen og i Ege-partiet stammer øjensynligt fra lystskovskvartererne der lå mellem alléerne. Det er i dag stadig muligt enkelte steder at fornemme mønstret fra baroktiden, og sammenholder man planer fra barokhavens tid med planer over haven som den kom til at se ud som landskabelig skovhave vil man kunne se, at visse sigtelinier er identiske. Det er således oplagt, at man ved anlæggelsen af den landskabelige skovhave har brugt hvad der var plantet i forvejen, - således er egetræer fra barokhavens tid blevet stående, og har fået lov at indgå i den landskabelige haves beplantning.

Det fremgår ikke af det historiske materiale hvilke træer og planter, der har været plantet i haven hverken i barokperioden eller i landskabshaven. Beplantningssignaturerne på de forskellige kortgrundlag fra den landskabelige haves tid må langt overvejende tolkes som løvtræer. Enkelte steder på planerne ses signaturer for nåletræer. Man kan nok gå ud fra, at der er blevet brugt nogenlunde samme plantemateriale, som det fremgår af de historiske plantelister fra Frederiksberg Have, d.v.s. et varieret indhold af både løvtræer som f.eks. bøg, eg, elm, pil, poppel, ahorn, røn og nåletræer som fyr, gran og thuja. Hvorvidt mere eksotiske

træarter har været repræsenteret i Søndermarken kan der kun gisnes om.

Eksisterende forhold

Beplantningen er i dag i hovedtræk domineret af tre træarter, nemlig lindetræerne som danner alléerne, bøgetræerne der danner de fleste af skovpartierne samt egetræerne, som står solitært eller i mindre grupper på de åbne græsområder. Der findes dog en række arter som hestekastanje, avnbøg, fyr, fuglekirsebær, tjørn, birk samt taks m.fl., der er plantet indenfor de senere årrækker.

En beplantningsstruktur der er kommet til i de senere år for at skærme haven af er randbeplantningen. Tiltag for denne behandles ligesom tiltag for alléerne nærmere i efterfølgende specifikke afsnit.

Fremtidige tiltag

Strategien for fremtidige tiltag omkring beplantningsstrukturerne i haven skal følge følgende overordnede principper:

- De gamle alléstrukturer skal forfalde i skønhed og forblive, så længe det er ansvarligt, at lade træerne stå. Endvidere skal der arbejdes med at styrke den formelle beplantningsstruktur omkring pladsen foran slottet.
- Beplantningsstrukturen der udgør et af den landskabelige haves hovedelementer og består af såvel åben højskov, tæt højskov, mindre trægrupper og solitære træer skal udvikles, så havens forskellige rumdannelser og sammenhængen med det oprindelige stisystem styrkes. Tabte sigtelinier genetableres ved rydninger. Ny beplantning skal etableres, så den på sigt

kan blive rumdannende og ramme sigtelinierne i alléerne ind når allétræerne falder bort.

- Der plantes i videst muligt omfang ud fra de historiske plantelister eller med nuværende arter som svarer til disse. Ved nyplantning kan der dermed skabes mere differentierede beplantninger i haven end det man ser i dag. Dog skal det bærende udtryk være et skovhavepræg, hvilket betyder, at der ikke skal indplantes arter med meget eksotisk præg. I særlige områder som sceneriet omkring Norske hus og området omkring Kildegrotten, skal beplantningen renoveres så den fremstår som et fortællende og stemningsskabende element. Dette skal ske indenfor rammerne af det historiske plantemateriale.
- Med tiden fjernes planter som ikke er oprindelige jf. de historiske plantelister.
- Træer som er ved at gå ud skal i højere grad blive stående eller liggende i haven for at symbolisere naturens forfald, dog under hensyntagen til sikkerheden.

Gamle stubbe m.v. efterlades til forfald i haven.

Renovering af beplantningerne foretages desuden ved inddragelse af erfaringer fra indplantningsforsøgene i skovpartierne, der i øjeblikket foretages i Frederiksberg Have.

Søndermarken - Havens beplantningsstruktur

Frederiksberg Slot

Zoologisk Have

Søndermarken - Udviklingsplan
Havens beplantningsstruktur

2.2|Sigtelinier

Et af hovedtrækkende ved den romantiske landskabelige have eller stemningshaven, er de visuelle indtryk, man får ved at bevæge sig rundt i haven. Her har sigtelinierne en væsentlig betydning, idet de giver havens besøgende mulighed for at kigge i andre retninger end den man føres ad via stien, man bevæger sig på. Sigtelinierne gør det muligt at lade blikket ”vandre” til elementer, der befinder sig for enden af en sigtelinie.

Elementerne som blev placeret rundt omkring i Søndermarken skulle, i kraft af deres varierende karakterer, sætte den vandrende i forskellige stemninger på turen rundt. På denne måde, har det været hensigten, at et havebesøg skulle føre den besøgendes sind og tanker gennem en dannelsesrejse.

Eksisterende forhold

En del af sigtelinierne i Søndermarken følger alléstrukturerne fra barokperioden. Dette er dog svært at opfatte i dag pga. beplantningens tilvækst og forskellige tiders indplantninger.

To af alléerne er bevarede nemlig Kaarups allé (fra slottet mod Valby Langgade) samt Norske allé (fra slottet mod sydøst). De danner sammen med sigtelinien, som går fra vest mod Lindehøjen de længste og mest markante sigtelinier i haven.

Andre sigtelinier er kortere og skabt af den tidligere alléstruktur, eller ud fra eksisterende eller evt. forsvundne haveelementer eller bænkepladser.

Fremtidige tiltag

Fremtidige tiltag kan deles op i to kategorier:

- Eksisterende sigtelinier strammes op og tydeliggøres yderligere ved fældning og /eller tilplantning.
- Genskabelse af sigtelinier ud fra historisk begrundelse som det i dag vil give mening at etablere.

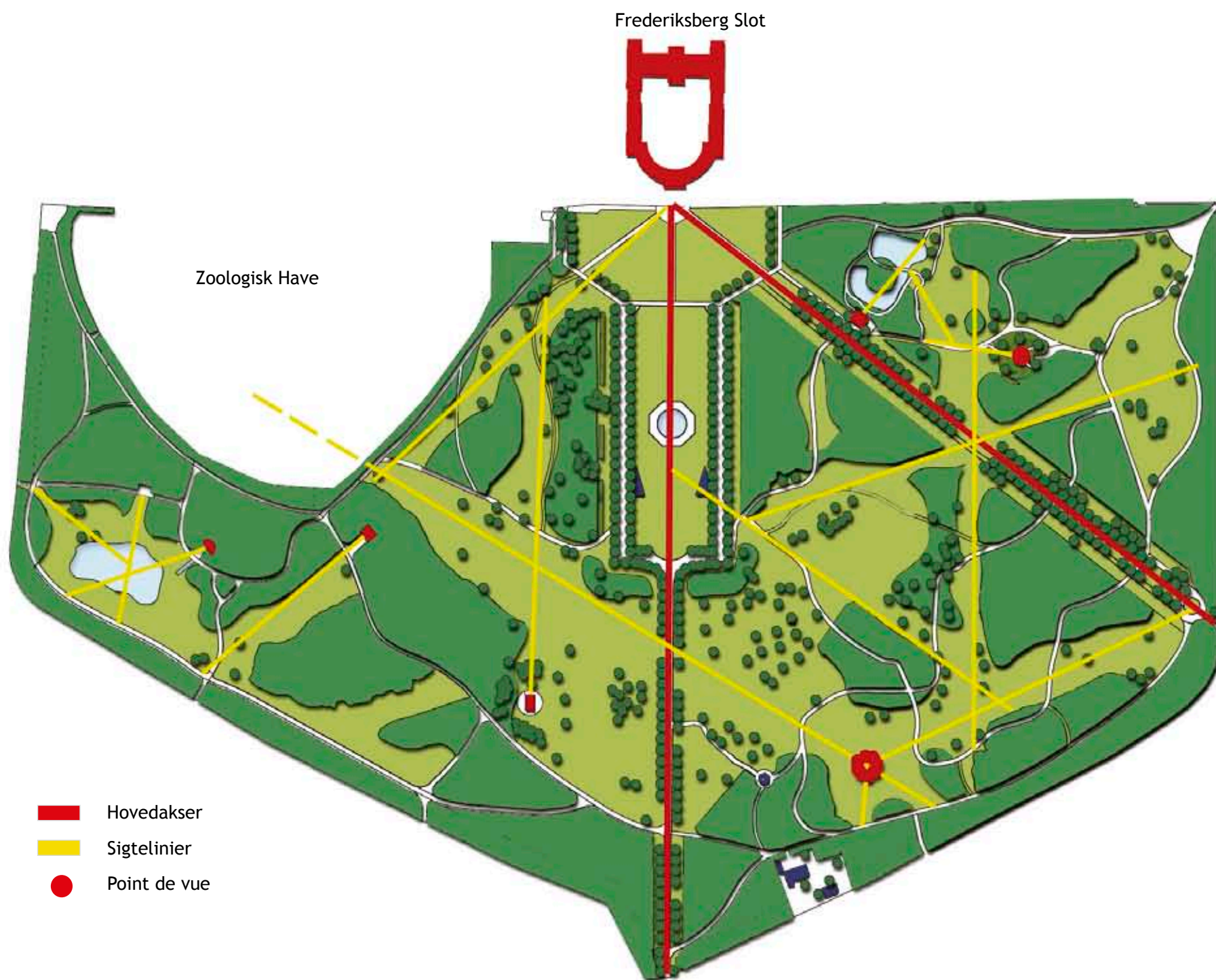
Kun sigtelinier indenfor havens rammer genskabes. Det betyder, at de sigtelinier der oprindeligt har skabt en visuel kontakt til det omgivende landskab ikke søges genskabt, da det i dag ikke vil give den tiltænkte virkning, men snarere vil virke forstyrrende for havens besøgende.

Det fremgår af planen med den fremtidige beplantningsstruktur hvilke konkrete tiltag, der bør laves i de kommende år for at opnå den tilstræbte virkning.

Sigtelinie fra Pavillonen ned over ”Sibirien” og Valby.

Søndermarken - Havens sigtelinier

Søndermarken - Udviklingsplan
Havens sigtelinier

2.3 | Stisystemet og indgangspartier

Historie

Med omdannelsen til landskabshave, blev der udlagt et netværk af slyngede stier i Søndermarken. Ved sammenligning af de tidlige opmålinger er der tilsyneladende forskelle m.h.t. stiernes placering. Dette kan skyldes, at opmålingsmetoderne eller instrumenterne på det tidspunkt ikke var tilstrækkeligt nøjagtige. Derfor bruges P. Holms opmåling fra 1880 som kilde for, hvor stierne oprindeligt har ligget.

Indgangspartierne er kommet til i takt med at Søndermarken er blevet offentligt tilgængelig, og de er derfor ikke eksisterende på de første planer over den landskabelige have.

Eksisterende forhold

Op gennem 1900-tallet er en del af stierne blevet rettet ud og andre steder sløjfet helt. Omlægningen er primært foretaget i den østlige del af haven. Det er kendetegnende, at omlægningerne har taget udgangspunkt i en rationel tanke, om at kunne nå fra det ene hjørne af haven til det andet på kortest mulig tid. Dette strider mod principperne og filo-

sofien bag landskabshaven, hvor der blev gjort op med barokkens lige rationelle linier. Haven skulle opleves ved at publikum kunne promenerer rundt på de slyngede stier.

I dag er en del af stierne udlagt i asfalt med en overfladebelægning af gulligt grus (MP-overfladebelægning). Disse stier er også kantet med brosten. Belægningen er ikke historisk korrekt, men den er slidstærk og udsættes ikke for erosion når det regner. Det er specielt en fordel på de meget skrånende stier, der ellers skyller væk under kraftig nedbør.

Indgangsparti ved C.C.Halls statue

De øvrige stier er udlagt i grus, ovenpå en bund af skærver. De fleste af stierne er i god stand. Kun enkelte er så slidte, at skærvebunden kommer til syne. Stierne er forholdsvis brede og der er ikke stor forskel i bredden på stierne.

Udover det officielle stisystem findes der en del mindre trådte stier, som typisk fører gennem beplantningerne. Stierne er et udmærket supplement til det øvrige stinet, idet de små smalle stier kan give en god oplevelse af f.eks. en skovbund.

Udformningen af havens indgangspartier afspejler, at de ikke er anlagt samtidig med resten af haveanlægget. Dette er særligt udtalt ved indgangen ved C.C. Halls statue, hvor der er etableret et anlæg med smedjernsgitter omkring statuen og klippede takshække.

Fremtidige tiltag

Det er målet over en årrække at omlægge stierne i den østlige del af Søndermarken tilbage til træcéerne, som de ses på opmålingen fra 1880. Der påtænkes dog ikke en fuldstændig rekonstruktion af stisystemet. Dette gælder eksempelvis stierne omkring lindehøjen. Her har der tidligere været et stisystem, der gennemskar højen og tegnede en cirkel omkring denne. Det vurderes, at et sådant stianlæg ikke vil passe ind i det udtryk højen har i dag, hvor træerne har fået en markant størrelse. Genetablering af det gamle stinet fremgår af planen over den fremtidige stistruktur.

Omlægningen af stierne foretages i videst muligt omfang med slotsgrus, men det bør overvejes, hvorvidt det fortsat vil være hensigtsmæssigt at anvende asfaltbelægning enkelte steder, specielt hvor terrænet er meget stejlt. Nye grusstier anlæg-

ges med et stiprofil med afvanding til begge sider. D.v.s. at stien er hævet en smule i forhold til det omgivende terræn.

Desuden inddeles stisystemet i fire kategorier efter de forskellige dimensioner og belægningsoverflader som det fremgår af skemaet. I skemaet er kun medtaget stier som foreslås bevaret.

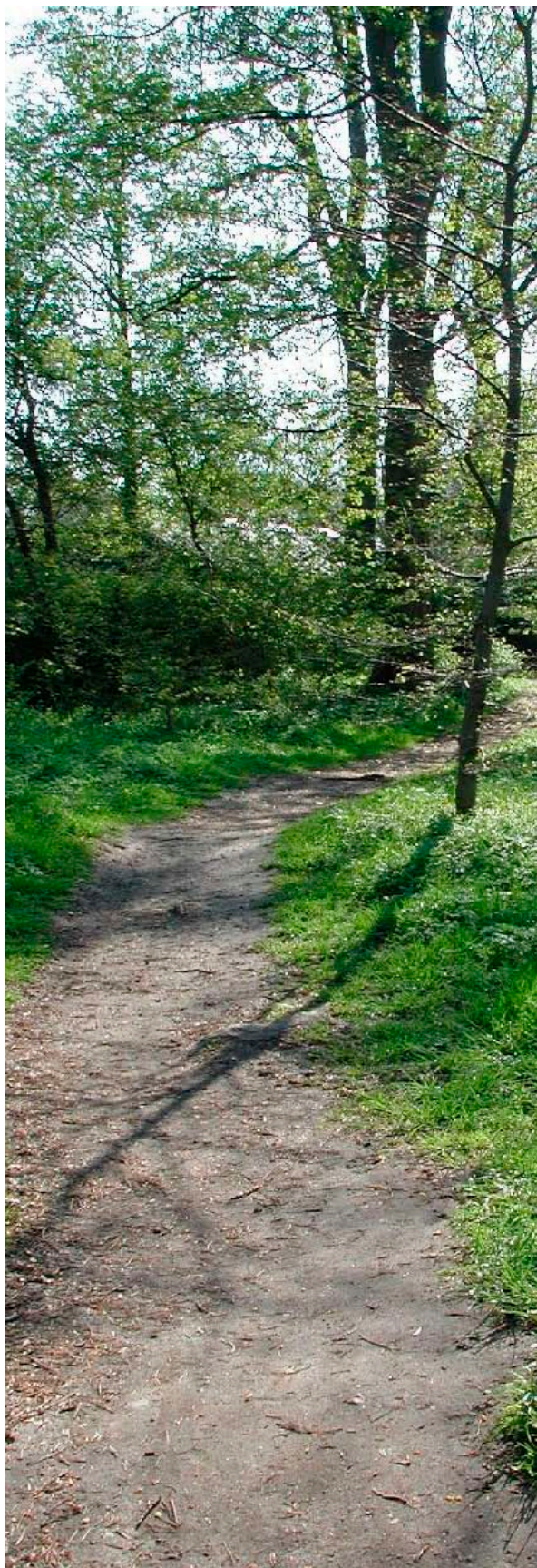
Indgangspartierne bør på sigt omlægges så de får et udtryk der stemmer overens med landskabshaven. Der bør derfor foretages en nærmere bearbejdning af de enkelte partier.

Søndermarken - Havens stier

Søndermarken - Havens stier

Stitype	Stinavne	Dimension	Belægning
Hovedstier	Kaarups allé Østre springvands allé Vestre springvands allé Tværgangen Østergangen Vestergangen	Eksist. stibreder ved alléer bibeholdes. Øvrige ca. 3,5 m	- Færdsel skal kunne foretages med maskiner, barnevogne etc. Året rundt. - Udføres med grusbelægning udlagt som totallag med render af chaussésten eller kantet med jernkantbånd. Stier med stærk hældning udføres med MP-belægning (majs 2-8 mm) og kantning med jernkant-bånd, lysning 3-5 cm. - Snerydning og evt. grusning foretages på alle dage.
	Transportstier	Roskildestien Slotskrobakken Bjælkegangen Gartnergangen Sibiriegangen Kinesergangen (vest) Skydebanegangen	2,5 m
Promenadestier	Kastaniegangen Bredegangen Mindegangen Kinesergangen (øst) Stigangen Kildegangen Y-stien Lergangen	2,0 m	- Acceptabelt, at færdsel begrænses i våde perioder. - Udføres med grusbelægning udlagt som totallag med render af chaussésten eller kantet med jernkantbånd. Stier med stærk hældning udføres med MP-belægning (majs 2-8 mm) og kantning med jernkant-bånd, lysning 3-5 cm. Sneryddes kun lejlighedsvis.
"Naturstier"	Skovgangen Stierne i Norske partiet	Varierende, max. 1 m	- Klippet græs/ barkflis/jord.

En af de uofficielle stier i Søndermarken

2.4|Vandet i haven

Historie

Vand som element har stor betydning i den romantiske have, dels som stemningsgivende og ikke mindst som lydgivende element, der kan fange den vandrendes opmærksomhed.

Ved Søndermarkens anlæggelse har der været vand i haven både som en naturlig forekomst og som mere kunstig skabt. Den naturlige forekomst af vand har f.eks. været i form af kilder der sprang ud af det kuperede terræn, som vandhuller og som moseområdet i det sydvestlige hjørne af haven.

Det kunstigt skabte var bassinet på Springvands-

plænen ved slottet, som fungerede både som spejlbassin og reservoir.

De gamle opmålinger vidner om, at der er blevet gravet grøfter en del steder selv på de højere liggende arealer. Det tyder på, at der generelt har været meget vand i jorden, og at vandet som element, før i tiden har været mere fremherskende end det er i dag.

Eksisterende forhold

I dag er vandet præsenteret ved springvandet på Springvandsplænen, vandet i det norske parti samt det våde område i den sydvestlige del af haven.

Fremtidige tiltag

Vandet i haven har de senere år været et forsømt element. Det fremtidige overordnede mål er derfor ved hjælp af forbedret pleje og genoprettelsesprojekter at bevare de vandelementer der eksisterer i haven i dag på bedst mulig måde, og om muligt forstærke dem på forskellig vis.

- Vandet i det norske parti er et vigtigt element i området. Der bør derfor overvejes at genoprette søen, således at der står et vandspejl hele året. Desuden skal det overvejes om recirkulation af vandet vil være fordelagtigt.
- Den våde eng i den vestlige del af haven bør etableres som et permanent vandspejl, - evt. ved at lukke eksisterende drænrør. I arbejdet med at etablere et sådant vandspejl, kan det være relevant at reetablere partiet foran Kildegrotten, hvor forskellige kilder angiver, at der har været et vandløb. Dette vil kunne bidrage til en recirkulation af vandet i den påtænkte etablerede sø. Samtidig vil det styrke formidlingen af Kildegrotten som havekulturhistorisk formidlende element.

Springvandet på Springvandsplænen

3

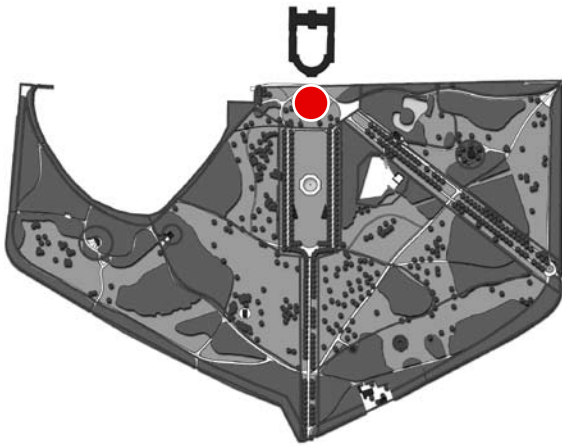
Beskrivelse

3 | Beskrivelse af havens delområder

Ud fra den overordnede målsætning skitseres der i de følgende afsnit specifikke tiltag for havens forskellige delområder. Inddelingen i delområder fremgår af kortet.

Søndermarken - Havens delområder

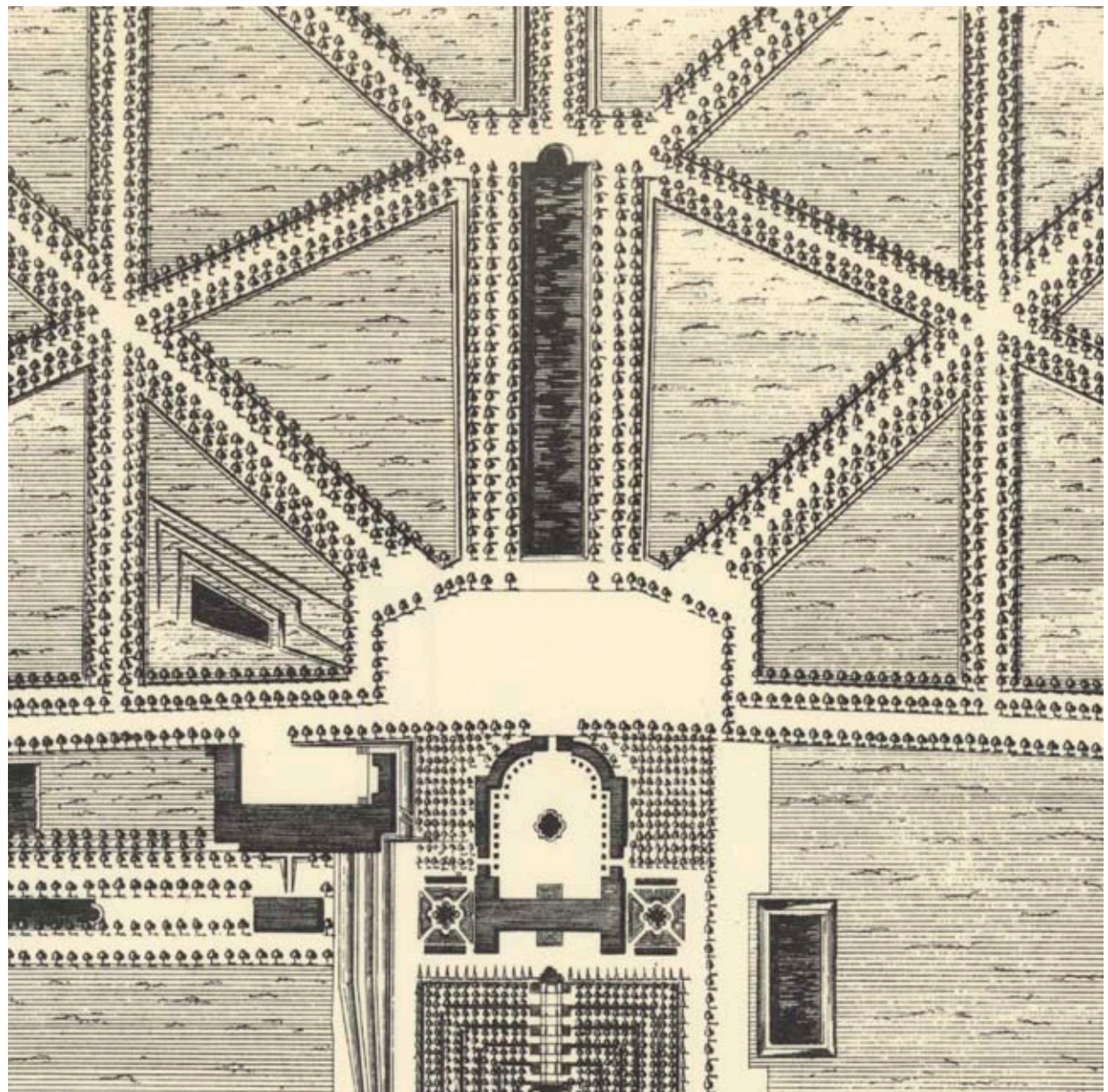

3.1|Parterret ved slottet

Historie

Parterret er en del af slottets forplads og det oprindelige adgangsareal. Det blev udformet som et bredt rektangulært græsareal med små skrå afskæringer i det sydvestlige og sydøstlige hjørne hvor gåsefoden med alléerne kobler sig på.

På de historiske planer fremgår det, at parterret stort set bevarede sin udformning frem til opmålingen fra 1880, dog med enkelte ændringer på stierne på parterret og på træernes placering omkring parterret.

Udsnit af 'General Grundtegning af Frederichsberg Slott og Have' fra Den Danske Vitruvius. 1947.

Eksisterende forhold

Græsparterret fremstår i dag som en uklar form. Dette skyldes primært den beplantning der afgrænser parterre-rummet. Beplantningen består delvist af lindetræer fra barokkens tid og endvidere af grupper af fritvoksende bøgetræer, der danner et organisk udformet område, som ikke harmonerer med anlægget omkring slottet og Springvandsplænen. Mod vest findes en række af lindetræerne, som har stået omkring det oprindelige græsparterre. Træernes placering dokumenterer, at græsparterret har været udformet som angivet på 'General Grundtegning af Frederichsberg Slott og Have'.

Zoologisk Haves indgangsparti fremtræder som en markant facade i rummet omkring græsparterret, hvilket trækker fokus fra slottet som det centrale element.

Fremtidige tiltag

Det er målet at genskabe en barok enklave omkring slottet der tydeliggør sammenhængen mellem slottet og de to haveanlæg. Ændrede forhold omkring Roskildevejens tracé og trafikmæssige belastning gør dog, at en rekonstruktion af det oprindelige anlæg ikke umiddelbart er mulig. Man kan derfor arbejde med to alternative løsningsmodeller der bygger på forskellige principper.

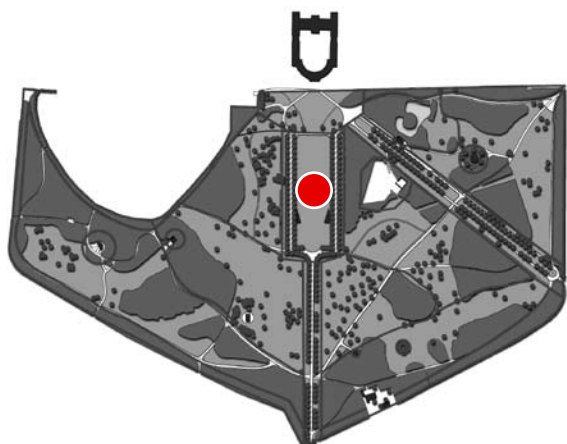
Den ene model bygger på princippet om at genskabe en så tilnærmelsesvis historisk korrekt udformning som muligt, hvor udgangspunktet er planen som den kommer til udtryk på 'General Grundtegning af Frederichsberg Slott og Have'. Den anden løsningsmodel kan være, at arbejde med en gendigtning, hvor forskellige nutidige problemstillinger kan indarbejdes. Under alle omstændigheder bør genskabelsen af græsparterret

udføres i sammenhæng med en trafiksanering af Roskildevej, for at skabe en mere trafikssikker overgang mellem slottet og parterret. Endvidere bør løsningsmodellen også forholde sig til, hvordan indgangspartiet ved Zoologisk Have kan nedtones, så det ikke optræder som en markant væg i det rum der omgiver parterret.

Valget af en løsningsmodel kræver en nærmere bearbejdning af forholdene og en omhyggelig afvejning af konsekvenser, - både i relation til anlæggets fysiske udformning og i relation til det ønskede formidlingsmæssige mål.

3.2 | Springvandsplænen og cisternerne

Historie

Ved Søndermarkens anlæggelse blev der placeret et åbent reservoir på parterret i gåsefodens midterallé overfor Frederiksberg slot. Reservoiret skulle bl.a. fungere som vandforsyning til Frederiksberg Haves vandkunster og senere kaskaderne på slottets nordside. Kaskaderne i slotshaven blev dog sløjfet og reservoiret gik derfor med tiden ud af funktion og groede til.

Efter koleraepidemien i 1853 blev det åbenlyst, at der var brug for bedre sanitet og vandforsyning til København. Desuden var der brug for et øget vandtryk til at kunne forsyne de nye etageboliger med vand på øverste etage. Man begyndte derfor anlæggelsen af et åbent reservoir på toppen af Frederiksberg bakke – på springvandsplænen.

1859 åbnede reservoiret, der var udformet som et stort kvadratisk bassin omgivet af diger og et lavt gitter. Som attraktion blev der desuden placeret et springvand i midten af bassinet. Bassinet blev sammen med et vandtårn, der var placeret øst for bassinet et vigtigt led i Københavns Vandforsyning. Senere byggede Frederiksberg Kommune et vandtårn overfor indgangen til Zoologisk have. Vandtårnene blev fjernet i henholdsvis 1933 og 1943.

Det åbne reservoir var i brug indtil 1889, hvorefter det af hygiejniske grunde blev overdækket og dermed omdannet til det, der i dag kendes som cisternerne. Cisternerne var i brug helt frem til 1981.

Springvandsplænen set op mod slottet

Eksisterende forhold

Springvandsplænen med springvandet blev renoveret i 1994 hvor bassinet blev givet en rund form. Plænen er i dag et meget yndet opholdssted på varme sommerdage. Den flade plæne giver gode muligheder for solbadning og picnic, og nærværet af det springende vand giver området et friskt pust og fjerner opmærksomheden fra den trafikerede Roskildevej.

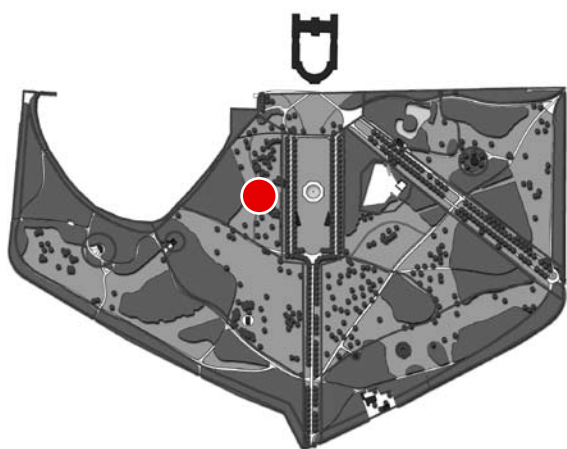
De omkransende alléer blev genplantet i 1970'erne og har i dag en fritvoksende karakter. Træerne skal med tiden holdes klippede som en traditionel barokallé.

Cisternerne er nu omdannet til et underjordisk museum – Museet for Moderne Glaskunst – og er på denne måde nyttiggjort for befolkningen og turister.

Fremtidige tiltag

For at underbygge at slot og de to haveanlæg er en helhed er det ønsket, at Springvandsplænen bevares uændret i den barokke stil, med alléer, græsflade og springvand. Ved en genskabelse af parterret overfor slottet vil forbindelsen være komplet.

Tulipanplænen med kig til springvandet.

3.3| Tulipanplænen og skydebaneskoven

Historie

Efter omlægningen til romantisk have har arealet været dækket med en skovbevoksning af løvtræer. En lysning har været ryddet til planteskole, frugthave og dyrkningsareal for den daværende opsynsmand. Gennem tiden er der foretaget både tilplantninger og rydninger, og på opmålingen fra 1880 ses starten på den lysning som senere blev kaldt Tulipanplænen. Fælles for de historiske planer er, at der mod springvandsplænen har været en mere eller mindre sammenhængende beplantning, som har dannet afgrænsning mellem barokelementet og den romantiske have, og dermed været med til at sløre barokanlæggets terrænformer set fra den landskabelige haves side.

Eksisterende forhold

Tulipanplænen er i dag primært bevokset med store grupper af gamle bøgetræer. Kun et enkelt gammelt tulipantræ er tilbage, men der blev i år 2000 plantet en del nye tulipantræer på plænen.

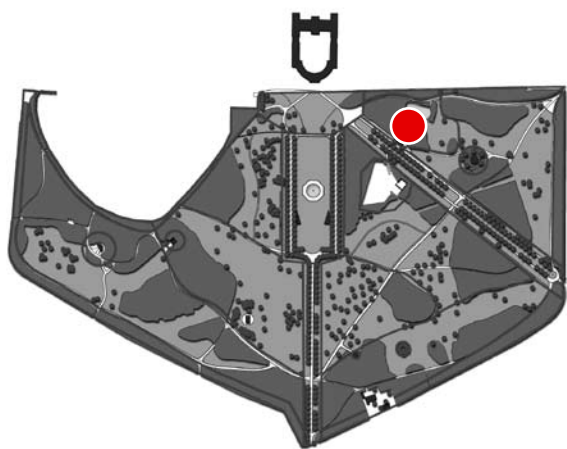
Størstedelen af arealet holdes i dag som naturgræs, hvor græs og urter får lov at vokse sommeren igennem. Der bliver dog klippet en gangsti gennem græsset.

Skydebaneskoven vest for Tulipanplænen er en blandingsskov af bøg, kastanie, avnbøg, ask, naur, pil, el, tjørn, hyld og i brynene er der enkelte grupper af rød kornel og snebær. Skoven er mørk med sparsom bundvegetation. Arealet er meget vådt i den nordlige og østlige del. Det skyldes, at der løber en kilde langs det østlige skovbryn.

Der er for nylig etableret tre nye busketter langs alléen ved Springvandsplænen for at lukke af mod arealet.

Fremtidige tiltag

- De nye busketter langs Springvandsplænen suppleres med en fleretageret skovplantning i takt med at de gamle bøgetræer falder bort og tulipantræerne bliver det karaktergivende træ. De nyplantede busketter langs alléen vil på sigt danne bryn på denne indplantning.
- Der skabes en sigtelinie fra slottet i en linie mod sydvest gennem Skydebaneskoven. Sigtelinien kan, grundet Zoologisk Haves placering, ikke genskabes præcis hvor den oprindelige lå i det barokke gåsefodsmønster. Det vurderes, at etableringen af en ny sigtelinie vil medvirke til, at der kan opnås en klarere opfattelse af den barokke form. Sigtelinien har ikke et point de vue for enden af akse og den skal ikke fremstå med samme bredde som de andre alléer men blot markere en antydning af formen. Den etableres derfor ved fældning af enkelte træer. I bunden etableres en græs/urtevegetation.
- For at understrege Tulipanplæne-temaet lægges der løg af vilde tulipaner i dele af plænen, som har karakter af eng og skovbund. Samtidig fjernes de eksisterende grupper af påskeliljer og spredes til andre steder i haven.
- Skydebaneskoven skal bevare sin nuværende karakter af blandingsskov. Udtynding og løbende foryngelse foretages med henblik på at artsdiversiteten bevares, og at brynene fremstår lukkede mod græsarealerne. Brynene må gerne være blomstrende.

3.4|Det norske parti

Historie

Norske partiet er opstået omkring et eksisterende vandhul, der på de tidlige planer fremstår som et firkantet bassin. Terrænet er meget skrånende på den ene side af vandhullet, og det giver en fin illusion af at være i et bjergrigt område med et norsk hus placeret på toppen af skråningen.

Fra huset har der været udsigt ud over terrænet og til en træbro, der førte en smal sti over vandet. Beplantningen har været inspireret af den norske fyrskov med stor artsdiversitet. Omkring søen har et net af smalle skovstier ført op og ned over terrænet og over den smalle bro.

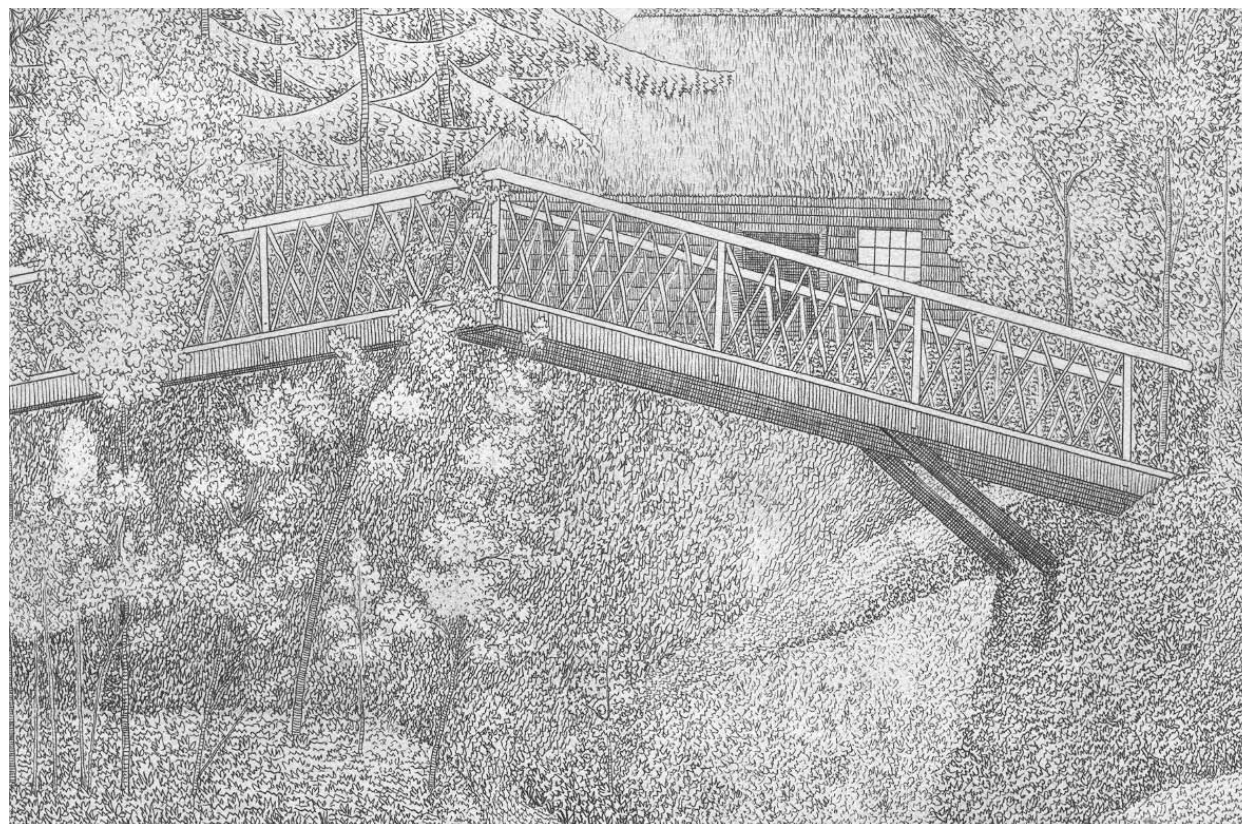
Eksisterende forhold

Der er i den senere tid blevet ryddet en del beplantning i partiet, både ved huset og på skråningerne, så der er skabt visuel forbindelse mellem huset, skråningen og søen. Desuden er der blevet rensset op i vandhullet og det tilhørende afløb, så der igen er kommet et vandspejl. Sceneriet trænger dog til en renovering, så den tiltænkte havekunstneriske virkning tydeliggøres. Norske huset er ikke tilgængeligt for publikum men benyttes af Museet for Moderne Glaskunst.

Fremtidige tiltag

- Det norske parti skal fremstå med tydelig karakter af et norsk skovparti. Beplantningen sammensættes ud fra de historiske plantelister med skovfyr som karaktergivende træ og islæt af løvtræsarter som f.eks. birk, der hører hjemme i den lyse fyrreskov. Øst for søen hvor terrænet åbner sig i en skålform plantes solitære træer, så indkig til søen bevares.
- Vandet er et vigtigt element for området. Muligheden for recirkulation eller andre metoder, der kan holde vandhullet fri for stor vækst af vandplanter undersøges, således at der kan vedblive at være et åbent vandspejl.
- Broen der tidligere var et markant element i det norske parti søges genetableret. Projektet er en afgrænset opgave, som det vil være oplagt at søge sponsormidler til.
- Det norske hus søges renoveret. Huset kan eksempelvis indrettes som kultur- og naturformidlingscenter med skolebørn som målgruppe eller med anden funktion for øje. Et sådant projekt kan forestilles realiseret i samarbejde med Frederiksberg Kommune og andre partnere, der kan have interesse deri.
- Hegning og opholdspladser ved det norske hus overvejes udskiftet til nye materialer som i designet knytter sig til det norske udtryk.

”Det Norske Huus i Søndermarken.” Stik af J. E. C. Walter. 1826.

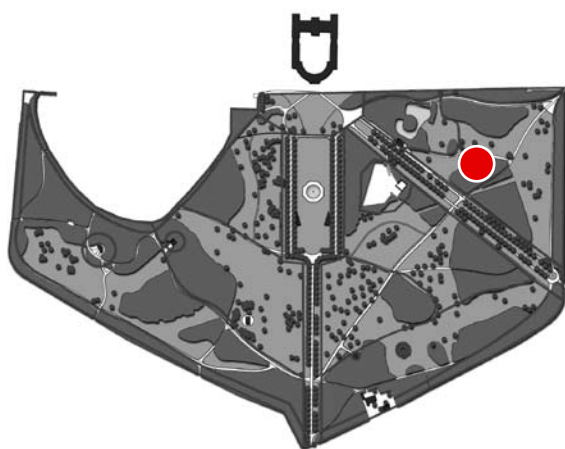

Norske hus set fra Roskildestien

Kig fra Norske hus ned over sø og vandløb.

Mindehøjens indgangsparti.

3.5|Mindehøjen

Historie

I begyndelsen af 1920'erne fik dansk-amerikanere i USA den idé, at de danske udvandrere skulle have et monument i København. Midler til projektet blev skaffet gennem en verdensomspændende indsamling blandt udlandsdanskere.

Der blev nedsat en arbejdskomite af dansk-amerikanere, som udpegede billedhuggeren Anders Bundgaard til at udarbejde et konkret forslag til et sådant mindesmærke. Resultatet blev et mindesmærke, som skulle udformes som en kæmpehøj, med et udsmykket, indvendigt kammer, og i Søndermarken blev der udpeget et passende sted for højen.

Mindehøjen blev placeret på et bakke drag i Søndermarken, omgivet af store træer. Selve højen er 8 m i diameter og har en loftshøjde på 5 m. Øverst i kuplen er en meterstor åbning, der lader lyset slippe ind i rummet, hvor der står en legemsstor figur af en kvinde. Den symboliserer Moder Danmark, der omfavner sine børn. I væggene er indmuret 9 relieffer, der symbolsk skildrer emigranternes liv og færd i det fremmede, og i gulvet er en femtakket stjerne, svarende til de fem verdensdele.

Mindehøjen blev indviet i 1925, under overværelse af 40.000 mennesker og med deltagelse af hele det danske kongehus.

Eksisterende forhold

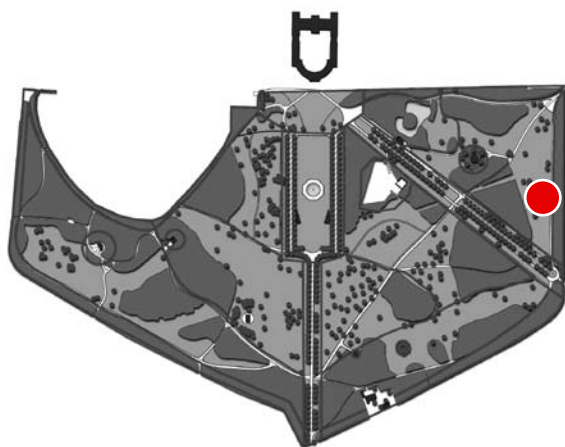
Mindehøjen ligger i dag forholdsvis anonymt omgivet af træer og tilplantet med buske. Der er en del slitage på højen idet publikum gerne vil op og nyde udsynet fra højens top. Den fungerer fortsat som monument og åbnes af Slots- og Ejendomsstyrelsen for offentligheden hvert år den 4. juli.

Slots- og Ejendomsstyrelsen har udarbejdet en folder om Mindehøjen som blandt andet fortæller om højens indretning.

Fremtidige tiltag

Mindehøjen skal fortsat ligge som et monument i Søndermarken. Højen skal på sigt frilægges for buskettet så formen kan opleves, og træerne omkring højen kan danne en tydelig cirkel. Det foreslås at der etableres diskrete trappeforløb i naturmaterialer der imødekommer publikums brug af højen. Endvidere foreslås det, at der tyndes ud i den omkringliggende beplantning, så der kan etableres græs på selve højen. Højen bør givetvis rettes op med en behandling af terrænformen når buskettet fjernes.

3.6 | Kastanieplænen

Historie

Kastanieplænen ligger i havens nordøstlige hjørne. Området er et af Søndermarkens mest varierede terrænforløb med et jævnt hældende terræn mod øst. De historiske planer viser, at der ikke oprindeligt har været indgang fra hjørnet ved Roskildevej og Pile allé. Indgangen er først kommet til senere, sandsynligvis i forbindelse med at haven blev åbnet for publikum. Beplantningen var dengang væsentlig mere tæt med enkelte lysninger eller sigtelinier som lå vinkelret på højdekurverne, så man i høj grad oplevede terrænvariationen.

Eksisterende forhold

Området har forandret sig meget i forhold til den oprindelige udformning. Det fremstår i dag som et åbent rum med skovpartiet på toppen af bakken. Skovplantningen løber parallelt med højdekurverne, hvilket medfører at kun en begrænset del af højdeforskellen opleves, og der bliver en visuel barriere til den øvrige del af haven.

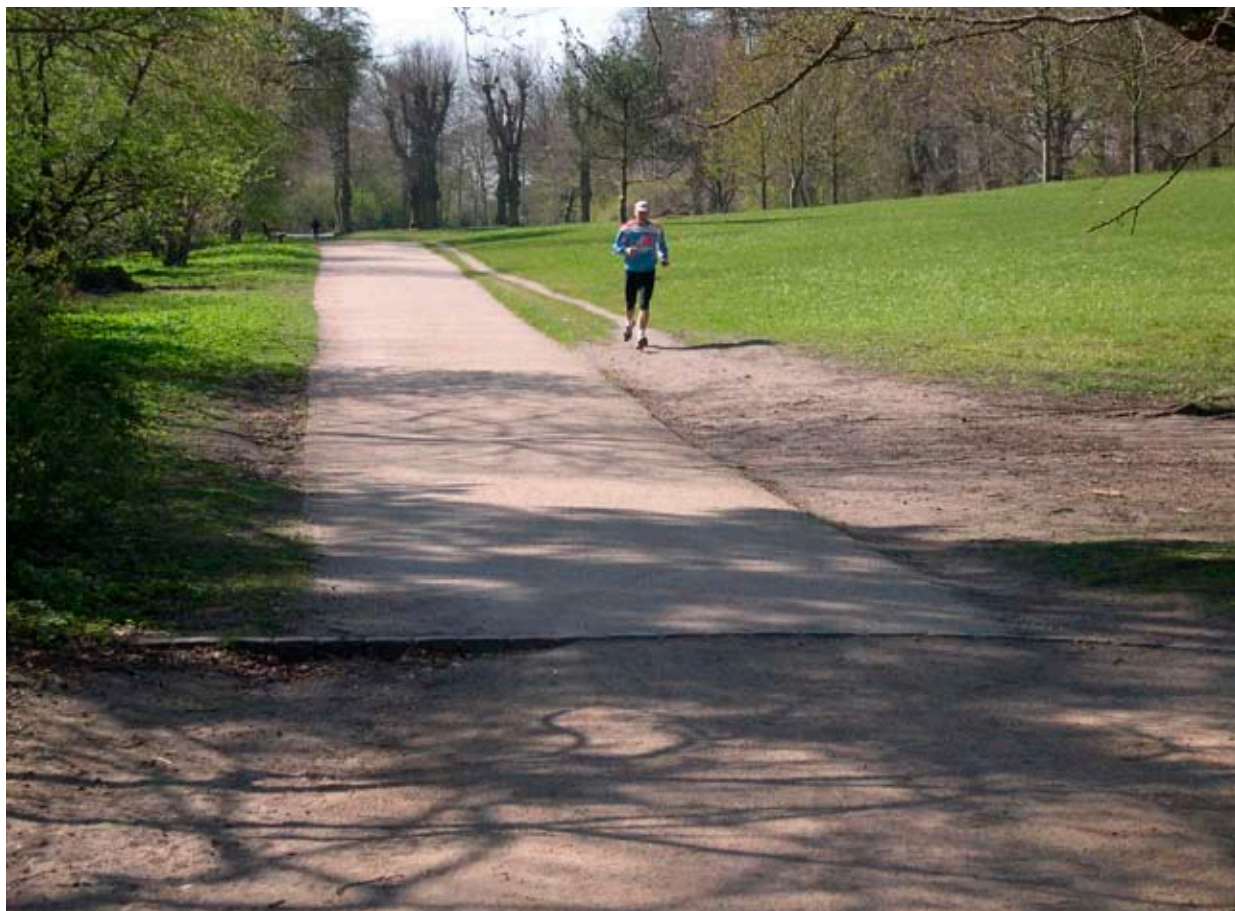
På selve Kastanieplænen som er den sydlige del af arealet, har der tidligere været en del større kastanietræer, som med tiden er forsvundet. Der er i dag genplantet et par mindre grupper af kastanier.

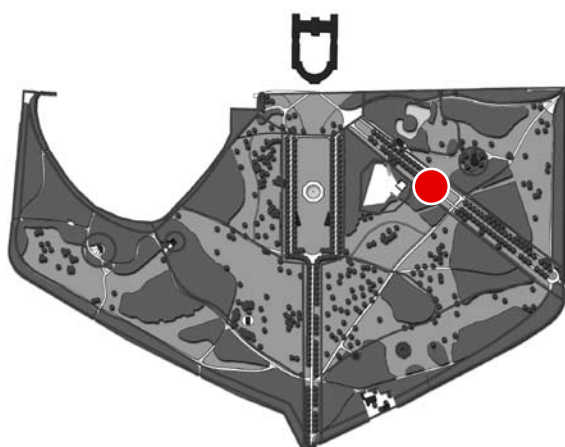
Den brede bakke bruges i stor stil til kælkebakke om vinteren.

Fremtidige tiltag

Der skal overordnet arbejdes hen imod at skabe et mere varieret og oplevelsesrigt område, der markerer terrænet. Tiltagene skal dog ske under forudsætning af, at de eksisterende kælkemuligheder bevares.

- Der skabes en lysning eller sigtelinie på tværs af terrænet og rummet, i en tidligere linieføring, som stammer fra barokalléerne.
- Det åbne areal mod syd ved Norske Allé beplantes med flere grupper af kastanietræer, så arealet fortættes mod Norske Allé.

3.7|Norske allé

Historie

Norske Allé er den ene af de tilbageværende oprindelige lindealléer fra havens barokperiode, og danner den ene tå i gåsefoden. Alléen er en dobbelt allé med et bredt græsparterre, og den danner et meget langt kig fra indgangen ved Pile Allé til Frederiksberg Slot.

Alléen markeres i begge ender af en statue af henholdsvis Oehlenschläger i enden ved slottet og C. C. Hall i den modsatte ende.

Oehlenschläger (1779-1850) var gennem hele livet knyttet til Frederiksberg have og Søndermarken. Hans far var slotsforvalter på Frederiksberg slot, og det gav ham mulighed for at komme i haven, selv om den var lukket for folket. Han nåede både at opleve haverne som barokhaver i sine barndomsår og senere som landskabshaver, og han har skrevet flere digte om haverne. Statuen af Oehlenschläger blev flyttet fra Allégade til Søndermarken i 1953 i forbindelse med opbygningen af det nye rådhus på Frederiksberg.

C. C. Hall (1812-88) var en af 1800-tallets markante embedsmænd og politikere, som i sin tid bestred flere ministerposter. Han stod fra begyndelsen af 1850'erne i spidsen for de nationalliberale og var den ledende minister, da Danmark i 1863 gennemførte en fælles forfatning for Danmark og Slesvig, der gav anledning til krigen i 1864.

Eksisterende forhold

Alléen plejes og vedligeholdes i dag som en traditionel lindeallé med jævnlige sporebeskæringer. På denne måde fastholdes alléen i sit udtryk som barokallé. Der er dog ikke blevet genplantet, så der er i dag flere huller i alléen specielt i de yderste træerækker, og alléen er generelt i forfald.

Fremtidige tiltag

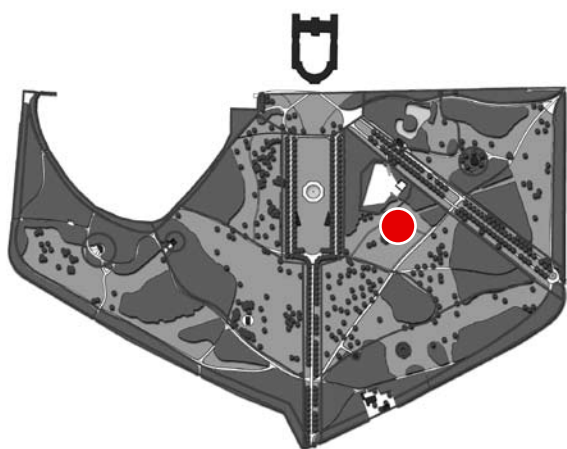
- Alléen skal blive så længe det er forsvarligt at lade træerne stå, og så længe bestanden af tilbageværende træer tilsammen kan udgøre et hele. Efterhånden som træerne ældes og udgør en sikkerhedsrisiko fældes de. Plejen af alleens træer nedtones, så træerne udvikler sig mere frit. Det vurderes, at det i takt med at alléen som struktur er i opløsning, vil være en smuk måde at nedtone det formfaste barokudtryk på. Omkring alléen etableres i de kommende år beplantning der kan være med til at indramme sigtelinien, når alléen falder bort.
- Rækværk og beplantning omkring statuen af Hall statuen skal fjernes og området bearbejdes til en form som passer bedre ind i den landskabelige have.

Norske Allé i forårssol set fra vest.

Statuer af C. C. Hall og Oehlen-schläger i hver sin ende af Norske Allé.

3.8 | Solbakken, materialepladsen og retiradeplænen

Historie

Det nuværende Solbakken og området omkring materialepladsen ligner i store træk sig selv fra de historiske planer. På de gamle planer ses, at der også dengang var et åbent område og den tætte skov nord for, som var et af skovpartierne fra barokperioden. Arealet var dog dengang tydeligt gennemskåret af en lysning, som var linieføringen fra en af stjernealléerne. Lysningen førte dengang helt hen til havens nordøstlige hjørne.

Materialeplads

Eksisterende forhold

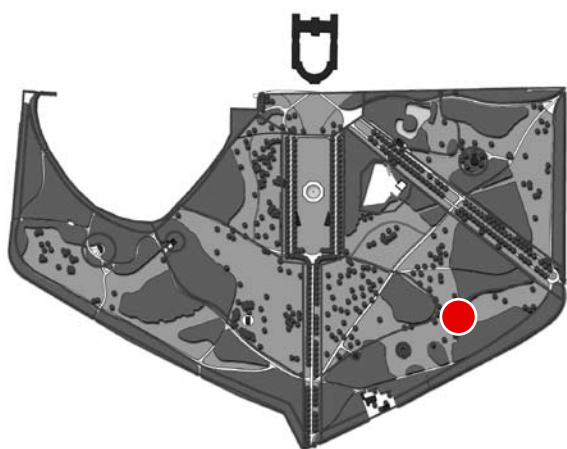
Skovområdet ligger i dag som et anonymt og lukket område som følge af at det bruges til materialeplads. Beplantningen der omkranser materialepladsen er visse steder tynd. Solbakken er et åbent, plant område med fritstående træer. Plænen holdes som naturgræs, der kun klippes en gang om året i august måned. Gennem arealet klippes en gangsti.

Fremtidige tiltag

- Sigtelinien fra Springvandsplænen mod nordøst markeres yderligere ved at fjerne en del af skovpartiet, således at det ikke længere kun er skovbunden der klippes ned årligt.
- Materialepladsen der danner en lysning i skovpartiet nedlægges på sigt. Pladsen bevares fortsat som en lysning i skovpartiet. Der skal foretages en bearbejdning af pladsens afgrænsning ved hjælp af indplantning. Det oprindelige stiforløb i området genetableres.
- Det overvejes på sigt at flytte toiletfaciliteterne fra den gule bygning på Sportsplænen til en ny bygning, der kan opføres i lysningen. Bygningen kan også rumme støttefaciliteter til cisternerne.
- Der indplantes på Retiradeplænen, så beplantningen får en rumdannende karakter. Sigtelinien fra barokhavens tid, der lå i nord-sydgående retning, markeres derved.

Retiradeplænen

3.9 | Ministerplænen

Historie

Området har fra den romantiske havens anlægelse været centreret omkring Lindehøjen som det opmærksomhedsskabende element. Der blev derfor skabt en del sigtelinier med højen som det centrale element. På de historiske planer ses det, at Lindehøjen har været markeret med plantninger af nåletræer, som har dannet en mørkegrøn baggrund for det daværende rundtempel.

På de gamle planer ses det, at der har været en sø på området med et vandløb. Området er i dag fyldt op.

Eksisterende forhold

Området er i dag meget varieret med de åbne sigtelinier, de dunkle skovpartier og den markante Lindehøj, som giver mulighed for at betragte havnen fra en anderledes ophøjet vinkel.

Der er for nylig plantet et par grupper af fyr ved Lindehøjen, hvor de genfindes på de historiske planer.

Fremtidige tiltag

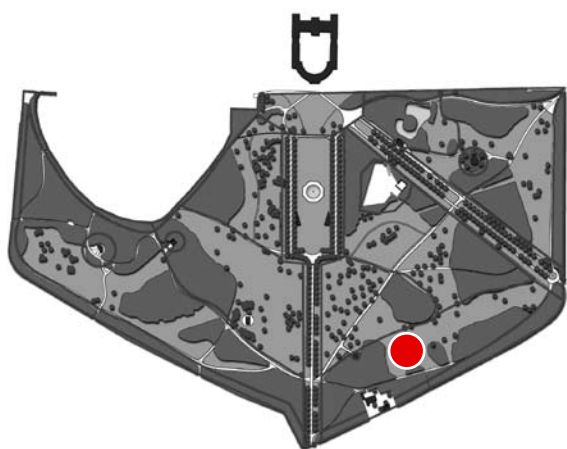
- Området bevares i store træk som det fremstår i dag med de åbne sigtelinier og den åbne bøgeskov.
- De eksisterende sigtelinier som udgår fra Lindehøjen samt den nord-sydgående sigtelinie forstærkes ved plantning og rydning i de eksisterende skovbryn og ved at forstærke de nuværende trægrupper med flerlaget underplantning og skovbrynskarakter.

Sigtelinien fra Lindehøjen mod Halls statue. I baggrunden ses Carlsbergs silo.

En fritstående skovfyr på Ministerplænen med en ny fyrtræsbeplantning i forgrunden.

3.10|Lindehøjen

Historie

Lindehøjen er placeret i den sydøstlige del af haven. Højen er den oprindelige Tempelhøj, som blev anlagt i 1802, altså nogle få år efter at Søndermarken var blevet omlagt. 'Morgentemplet' som blev opført på højen var et rundtempel med en kuppel hvilende på 12 træ søjler. Tegningerne var redigeret af Abildgaard. På opmålingerne og tegninger ses det, at templet var omgivet af busketter og et stianlæg.

Også Apistemplet i Frederiksberg Have blev planlagt på denne tid og tegnet af Abildgaard, men kongen besluttede, at templerne ikke måtte opføres samtidig for at holde økonomien nede, og Søndermarkens tempel blev derfor opført først.

Eksisterende forhold

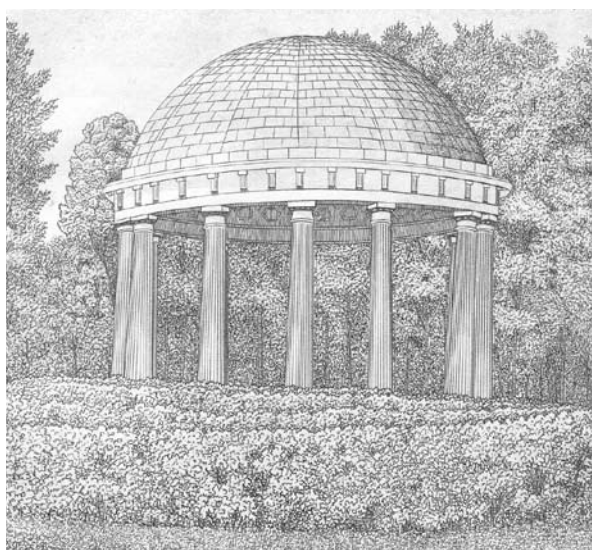
Det oprindelige tempel er for længst forsvundet og højen står i dag frit i græs, beplantet med 8 knejsende og fritvoksende linde.

Højen står som et flot og markant element og orienteringspunkt i haven, selv om der ikke i dag er placeret et tempel på toppen.

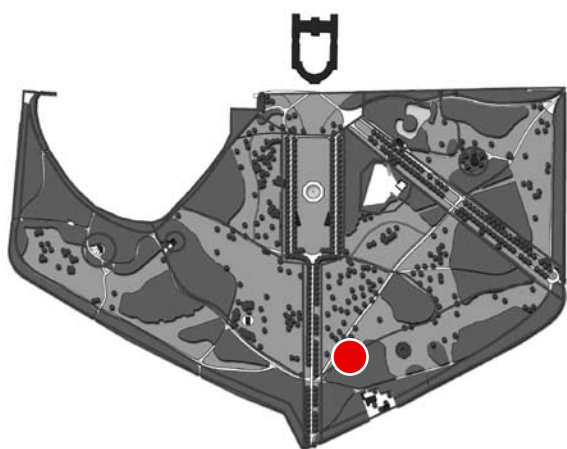
Fremtidige tiltag

Lindehøjen skal fremover bevares som et centralt element og orienteringspunkt i haven, men en genopførelse af Morgentemplet er et tiltag, der ikke vurderes som oplagt. Dette skyldes primært, at templet i sin tid blev fjernet hurtigt, og endvidere at der i samtiden var kritik af templets placering og bygningsmæssige kvalitet. Værdien af højen som den fremstår i dag med gruppen af lindetræer vurderes derimod som af en sådan kvalitet, at den ønskes bevaret. En retablering af stien omkring højen vil således heller ikke blive udført, da det ikke vil harmonere med udtrykket af i dag.

"Templet i Søndermarken". Stik af J. E. C. Walter. 1826.

Lindehøjen i vintertilstand

3.11|Parasollen

Historie

Parasollen er et af havens nyere elementer. Det vides ikke præcis, hvornår den er blevet opført, men på planen fra 1935 kan det se ud som om den er blevet placeret på stedet.

På P. Holms plan fra 1880 ser man, at der oprindeligt har stået et træ og en bæk på det samme sted, midt i et kryds hvor tre stier løber sammen. Træet har sandsynligvis været den såkaldte Ewalds bøg til minde om digteren Johannes Ewald (1743-81). På den tidligere opmåling fra 1854 er der også placeret en bæk på stedet.

Eksisterende forhold

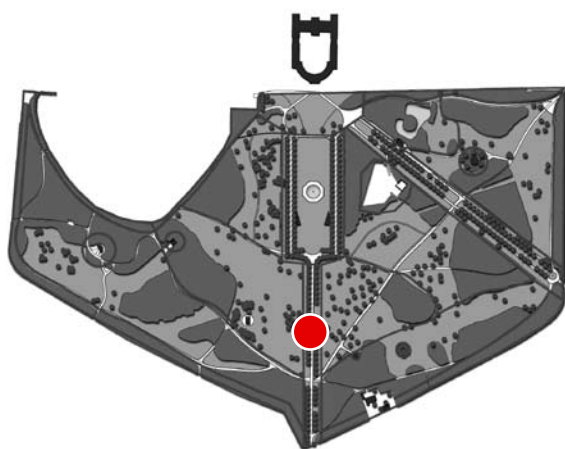
Parasollen fungerer i dag som et hyggeligt sted, hvor man kan sidde i ly af sol eller regn og nyde udsigten til de gamle bøge på Egepartiet. Parasollen blevet renoveret i 1990 med nye stå og nyt træværk.

Fremtidige tiltag

Parasollen skal fortsat bevares som et element i haven og renoveres i nødvendigt omfang. Det kan overvejes om forbindelsen til Ewalds bøg skal tydeliggøres ved opstilling af en tavle eller anden form for information.

Parasollen.

3.12|Kaarups allé

Historie

Kaarups allé udgør den midterste lindeallé eller tå i den oprindelige gåsefod, som haven blev anlagt med i starten af 1700-tallet. Alléen blev, ligesom Norske allé i sin tid skånet, da haven blev om-lagt til romantisk have. Navnet, der er yngre end alléen, stammer fra Kaarups Have, som var et folkeligt traktørsted, der lå i havens sydlige spids fra 1852 til 1936.

Eksisterende forhold

Kaarups allé holdes i dag som en traditionel barok-lindeallé, med jævnlige sporebeskæringer for at holde alléen ensartet.

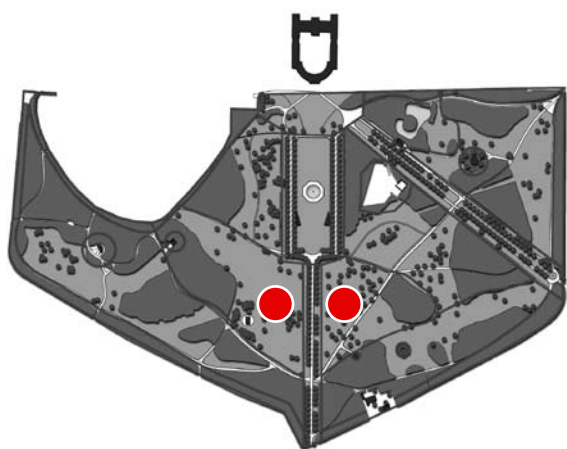
Der er i realiteten et misforhold i at Kaarups Allé, som et stærkt og markant barokelement gennemskærer den landskabelige del af haven og nærmest deler den i to. På den anden side fungerer alléen som et strukturerende og orienterende element, der knytter en forbindelse til slottet og tilmed fortæller en historie om havens forskellige perioder.

Fremtidige tiltag

- Kaarups Allé bevares som barokallé der markerer akse fra Frederiksberg Slot. Allétræerne skal dog ikke længere holdes beskåret men vokse frit og danne en større krone. Med tiden fjernes døende træer og træer der kan have en sikkerhedsmæssig risiko. Der plantes ikke nye træer som erstatning for de gamle. På denne måde vil alléens formale betydning langsomt udviskes, og der kan senere tages stilling til, om alléen skal genplantes.
- Der fjernes enkelte allétræer for at opnå en sigtelinie over Sportsplænen mod Lindehøjen.

Kaarups allé i vintertilstand set fra Springvandsplænen mod syd.

3.13 | Sportsplænen og egepartiet

Historie

Sportsplænen og egepartiet var ved den romantiske havens anlæggelse skovområde, dog gennemskåret af Kaarups Allé og et par sigtelinier, blandt andet den meget lange sigtelinie mod den nuværende Lindehøj.

Senere omtales det, at der blev plantet amerikanske ege på området i 1842, hvor Christian d. VIII modtog en stor mængde ege. Ingen af disse ege er tilbage, men egemotivet er bevaret frem til i dag, både med ege fra barokhavens tid og senere tiders indplantede tær.

Eksisterende forhold

Området er i dag væsentlig mere åbent, med slettekarakter, med de gamle ege som solitärtræer, der står i det tætklippede græs. Det giver mulighed for forskellige sportslige og andre aktiviteter.

På sportsplænen er placeret en toiletbygning, der er opført i bondehusstil med gulpuddede facader, skodder og stråtag.

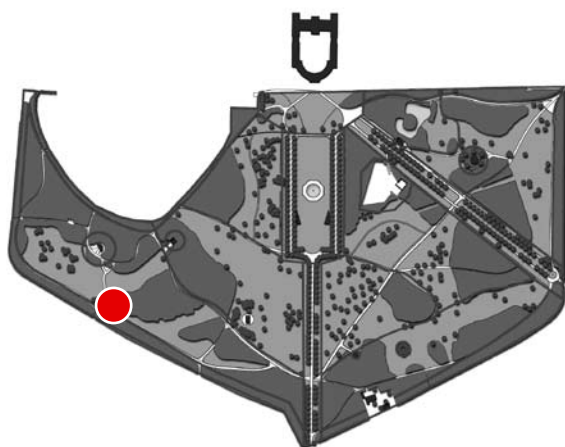
De markante ege på sportsplænen med Kaarups Allé i baggrunden.

Skovpartiet omkring Pavillonen er bevaret og giver i dag en fin afgrænsning ned mod havens sydvestlige hjørne. Skoven er forholdsvis åben med en skovbund der gennemtrævles af et væld af små trådte stier.

Fremtidige tiltag

- Området bevares med sin åbne karakter af slette med fritstående egetræer. I takt med at de gamle ege forgår, indplantes nye grupper af ege, som det f.eks. ses ved den gule toiletbygning.
- Skovpartiet ved toiletbygningen suppleres med et felt med en etageret skovplantning der vil styrke rumdannelsen omkring toiletbygningen og stramme sigtelinien mod tulipanplænen op.
- Den lange sigtelinie fra Lindehøjen mod nordvest gøres i højere grad synlig ved med tiden at fjerne de gamle træer som står i linien.
- Der etableres en etageret plantning omkring hjørnet af Springvansplænen for at sløre de barokke terrænformer og styrke rumdannelsen og sigtelinien, der strækker sig mod Lindehøjen.
- På sigt bør det overvejes om der kan etableres et kig/ en sigtelinie ind i Zoologisk Have. Et sådant kig vil være med til at formidle historien om havens tidligere udstrækning. Muligheden for at se ind i Zoologisk Have vil også betyde, at fornemmelsen af, at Zoologisk Have ”vender ryggen” til Søndermarken, vil mindskes. Endvidere vil det give havens besøgende mulighed for en interessant oplevelse.
- Det overvejes på sigt at nedlægge toiletfaciliteterne i den gule bygning. Der kan i så fald i stedet etableres en iscafé eller lignende i bygningen. Udlejning af liggestole m.m. kan evt. indgå som en del af konceptet for driften af caféen. Driften af en sådan facilitet vil skulle udliciteres til ekstern aktør.

3.14|Sibirien

Historie

Søndermarkens sydvestlige hjørne er præget af det meget dramatisk skrånende terræn, som falder fra det forholdsvis plane areal på Sportsplænen til lavområdet i havens sydvestlige hjørne. På det laveste område var der tidligere et naturligt kanalforløb, som havde forbindelse til mosen i Valby.

På de tidlige planer fremgår det, at man har benyttet terrænet til at skabe udsigtslinier, som gennemskar det tætte skovområde på skråningen. Både Pavillonen og grotten er placeret på det skrånende terræn, men også en del af bænkepladserne har været små oaser, hvor folk kunne sidde og nyde udsigten mod Valby ned over det våde engområde med kanalforløbene. Arealet blev drænet i 1980'erne.

Eksisterende forhold

Området er i dag bevaret med de dramatiske udsigtslinier, som løber mellem de tungeformede skovpartier der vælder ned over det skrånende terræn. En del af skovpartierne består af forholdsvis gamle bøgetræer, hvoraf der jævnlige fældes. Det har givet mulighed for de senere år at indplante andre trætyper, som i fremtiden vil give et mere varieret udtryk. De lange skrånende terrænforløb er populære kælkebakker om vinteren.

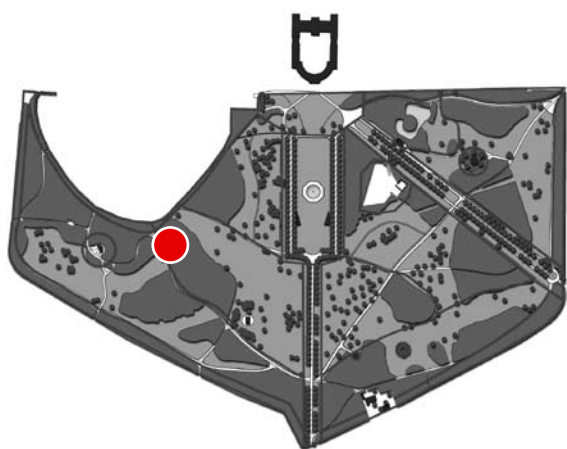
På det lavtliggende område var der tidligere en kanal, der i dag er reduceret til et engområde, som dog om foråret står under vand. Der er plantet elletræer, som kan klare den svingende vandstand i området.

Fremtidige tiltag

- Beplantningen omkring Kildegrotten suppleres med bl.a. stedsegrønne buske, så der opstår et fortættet udtryk, sådan som det foreskrives ved denne type af landskabelige scenerier, og sådan som det er gengivet på illustrationer fra Kildegrotten i Søndermarken.
- Foran Kildegrotten åbnes der op så den i højere grad bliver synlig fra lavområdet. Desuden genskabes udsigtslinierne fra bænken på Lergangen og indgangen ved Sønder Fasanvej ned over lavområdet.
- Det overvejes at genskabe det tidligere vådområde således, at der hele året står et mindre åbent vandspejl. I sammenhæng med dette, bør det overvejes, om vandløbet foran grotten kan reetableres. Dette vil være bæredygtigt både af historiske og rent praktiske grunde for at kunne recirkulere vandet.
- Eventuelle planer om en yderligere udvidelse af Zoologisk have vil inddrage områder i denne del af haven. En renovering af områdets forskellige elementer bør derfor iværksættes i overensstemmelse med en samlet plan for områdets fremtid.

*Om foråret står der vand på
græsarealet*

3.15|Pavillonen

Historie

Den oprindelige pavillon var den Kinesiske pavillon, som blev opført ved landskabshavens anlægelse. Det beskrives, at der var spejle og konkylieer og på et gammelt stik af J. C. E. Walter, kan man se, at der var kinesiske motiver på væggene.

Pavillonen har formentlig ikke været bygget i så god en kvalitet, at den kunne holde i mange år. Desuden blev den udsat for hærværk i den korte periode Søndermarken var åben for publikum, og i den efterfølgende periode har der formentlig ikke været ressourcer til at vedligeholde den.

Derfor er det ikke sandsynligt, at den nuværende pavillon indeholder dele af den oprindelige pavillon.

Eksisterende forhold

Pavillonen blev restaureret i 1991 og fungerer i dag som en overdækket opholdsplads for folk, som f.eks. gerne vil sidde og spise deres medbragte

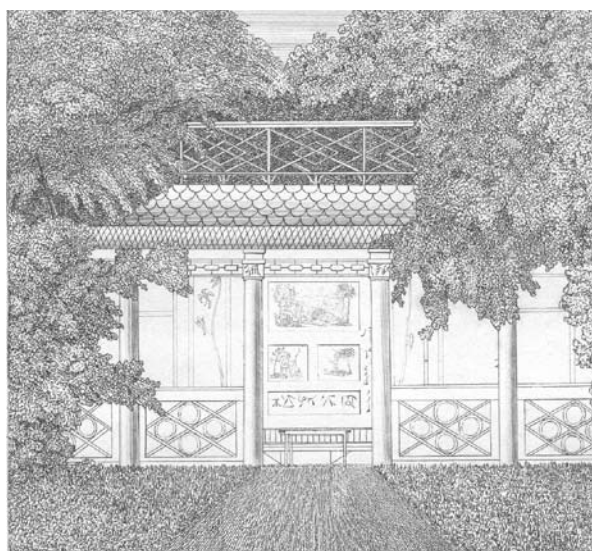
mad. Pavillonen er ikke iøjnefaldende kinesisk i sit udseende, og man forbinder den derfor ikke med noget specielt kinesisk eller østerlandsk. Fra pavillonen er der en fantastisk udsigt ned over skråningen til det våde område Sibirien.

Fremtidige tiltag

Pavillonen, som den fremstår i dag, skal fortsat give mulighed for ophold.

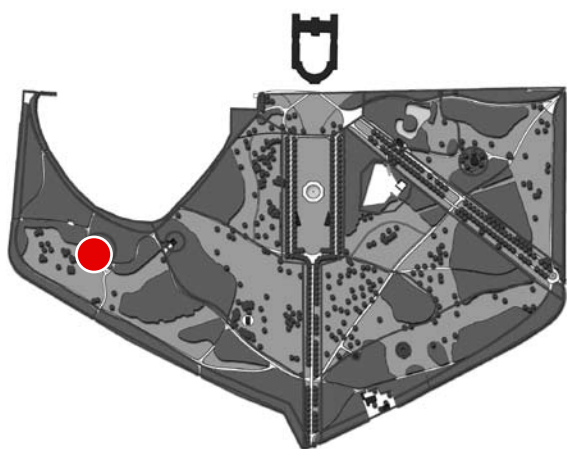
- Beplantningen omkring pavillonen skal fortættes, så oplevelsen af, at den ligger i en skov forstærkes. Dette gøres ved at indplante et etageret skovbryn.
- Stien op til Pavillonen indsnævres til en smallere sti. Der kan evt. laves en alternativ sti, som kan benyttes af kørestolebrugere og folk med barnevogne. Beplantningen omkring stien skal være lave busketter, så udsigten fra Pavillonen over bakkedalen bevares.

”Det kinesiske lysthus i Søndermarken.” Stik af J. E. C. Walter. 1826.

Pavillonen som den fremstår i dag.

3.16|Kildegrotten

Historie

Kildegrotten er et af landskabshavens oprindelige elementer. Den blev bygget op omkring en eksisterende kilde med sten, som blev indsamlet i haven. På de historiske planer ser det ud som om kilden har løbet fra grotten og et stykke ud i terrænet i et åbent vandløb. Det fremgår af ældre illustrationer, at beplantningen omkring grotten har haft en fortættet karakter, - givetvis med bl.a. stedsegrønne buske.

Kildegrotten har oprindeligt været åben, men den blev senere lukket med gitterlåger, og der blev ydermere etableret en lille drikkekumme udenfor grotten.

Eksisterende forhold

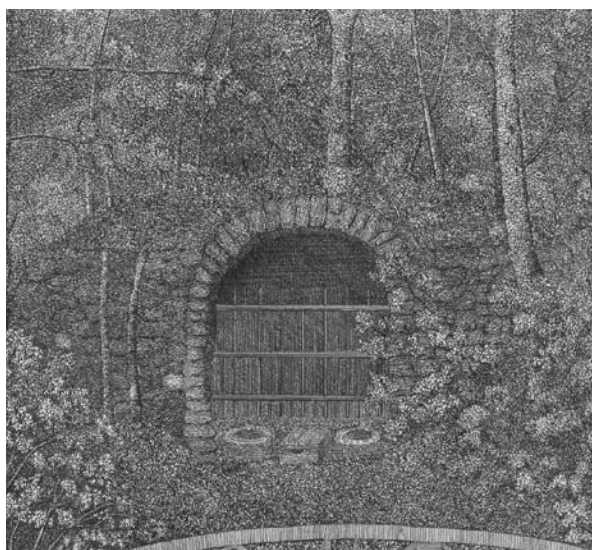
Grotten er i dag i en sådan stand, at den behøver en gennemgribende renovering. Betonen der binder stenene sammen slår revner flere steder på grund af vand, som trænger ind mellem stenene fra den bagvedliggende bakke.

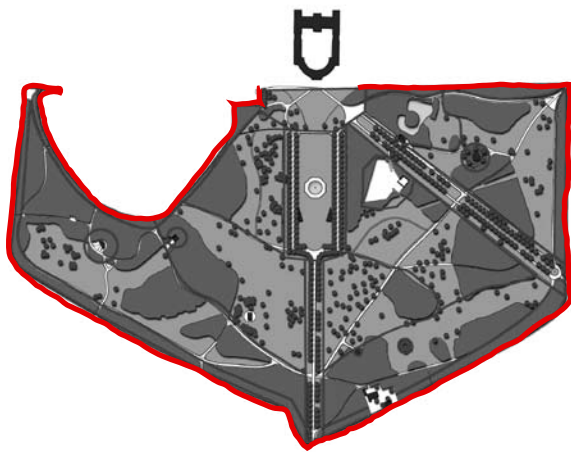
Fremtidige tiltag

- Det overvejes på sigt at restaurere grotten og genetablere kilden.. Evt. etableres en erstatning for kilden, som der har været tidligere med frisk vandværksvand.
- Grotten åbnes for publikum på særlige dage, evt. på mærkedage eller, når der er andre arrangementer i Søndermarken.

Kildegrotten.

"Kilden i Søndermarken." Stik af J. E. C. Walter. 1826.

3.17|Randbeplantning og afgrænsning

Historie

Oprindeligt var Søndermarken afgrænset mod det omkringliggende landskab med en form for raftehegn jf. de skriftlige kilder. Senere er hegnet blevet udskiftet til et plankeværk. De gamle planer viser endvidere, at der har været gravet en grøft næsten hele vejen rundt om haven.

I 1961-64 blev der taget beslutning om at fjerne hegnet, da det var i meget dårlig forfatning. Da Søndermarken derved ikke længere kunne lukkes om natten, blev der fremsat et krav om belysning af haven. Frederiksberg Kommune betalte i den forbindelse opsætning af parklamperne ved hovedstierne og kommunen står fortsat for vedligeholdelsen.

Eksisterende forhold

Randbeplantningen var før i tiden beplantet med en del elmetræer, som forsvandt i forbindelse med elmesygen i årene 1986 til 1992. Med elmetræernes forsvinden blev der markante huller i beplantningen, og dermed udsyn til de omkringliggende veje og ikke mindst bygninger. En visuel forstyrrelse som ikke harmonerer med oplevelsen af at være i en grøn oase, når man befinder sig i Søndermarken.

Dyrehegn og randbeplantning set fra Sønder Fasanvej

Randbeplantningen er i dag stort set retableret med nye arter som eg, tjørn, hæg m.v. og taks, som med tiden vil afskærme for den visuelle støj, der omgiver haven.

Haven afgrænses desuden af en lav stensætning (etableret 1961-64) ud mod Pile Allé og Valby Langgade og af et dyrehegn ved Sønder Fasanvej. Stensætningen giver en fin visuel og fysisk markering af havens afgrænsning. Dyrehegnet er derimod ikke et element der harmonerer med det tilstødende fortovej og vejareal.

Som et resultat af, at haven ikke kan aflukkes om natten, opleves et stigende problem med hærværk i haven.

Fremtidige tiltag

- Der skal fortsat arbejdes på at gøre randplantningen tæt. Dette gøres ud fra et princip om at tilstræbe en trelaget beplantningsstruktur. Denne skal bestå af en tæt undervegetation med indplantning af stedsegrønne buske som f.eks. taks, et mellemlag med blomstrende træer som forskellige prunus-arter og overstandere af lystræer som eksempelvis ask. Det kan blive nødvendigt at fjerne eksisterende bøgetræer i randplantningen for at give lys til et varieret udvalg af tættere buskplantninger og mindre træer.
- Det overvejes på sigt at føre stensætningen videre hele vejen omkring haven for at få en ensartet og markant afgrænsning af haven.

4

Rammer for drift

4|Rammer for havens drift

4.1|Inventar og materialebrug

Designmanual

Der er ikke udformet en formel designmanual for skiltning og aptering i slotshaverne, men for de enkelte slotshaver er der i forbindelse med kvalitetsbeskrivelserne taget stilling til typer og farvevalg for de forskellige typer af inventar.

Skiltning

Havens skiltning består først og fremmest af standerne med ordensreglementer. Skiltene udføres i henhold til tegninger fra Inspektoratet for De Offentlige Lysthaver dateret 1886. Skiltestanderne er fremstillet i støbejern og overfladebehandlet med graffitalmaling.

Skiltepladen afdækkes med plade af plexiglas. Bestilling og redaktionel opdatering af skiltene udføres af kommunikationsenheden i SES. På skiltestanderne er der fastgjort brochureholdere og mindre skilte som oplyser om glatførebekæmpelse samt forbud mod brug af grill i haven.

Derudover er der små piktogrammer i fodhøjde der f.eks. angiver at hunde må gå løs, samt forbud mod cykling i haven.

Henvisningsskilte til Museet for moderne Glaskunst er udført i en moderne SES-udgave, en kronegalge af graffitalmalt, kantet stål.

Bænke

Der findes flere typer af bænke i haven. Omkring Springvandsplænen er der placeret den traditionelle Københavnerbænk, i støbejern og med træsæde og -ryglæn, og i den øvrige del af haven er bænkene af typen Århusbænken med stålstel og trælameller. Århusbænken er flere steder i dårlig stand. Ved Norske huset er der placeret faste borde-bænke arrangementer som bruges flittigt om sommeren.

Skilt i kronegalge.

Affaldskurve

De nuværende affaldskurve er fra firmaet Vildsund Smedefirma i farven sort. De harmonerer udmærket med det nuværende inventar og er desuden funktionelle så længe spandene ikke overfyldes.

Belysning

Enkelte stier er i dag belyst med parklamper. Det drejer sig om den ene allé omkring Springvandsplænen, Norske allé, Kaarups allé, de gennemgående stiforløb fra indgangen ved Vesterbrogade til Kaarups allé (Slotskrobakken, Bredegangen) samt stiforløbet fra Sønder Fasanvej til Kaarups allé (Lergangen, Kinesergangen). Belysningen er i sin tid blevet etableret, fordi haven blev brugt til gennemgang af skoleelever. Belysningen blev etableret af Frederiksberg Kommune

Belysningen består i dag af tre forskellige slags høje parklamper, af nyere galvaniseret design, heriblandt Albertslund lampen.

Drift og vedligeholdelse af lamperne foretages i dag af Frederiksberg Kommune efter en ældre aftale.

Fremtidige tiltag

- **Skiltning** – De gamle støbejernsstandere med ordensreglementer bevares i den nuværende udformning. Evt. samles flere informationer i ordensreglementet således, at det ikke er nødvendigt at sætte yderligere oplysninger på standeren. Vigtige oplysninger foreslås udformet som piktogrammer.
- **Bænke** – Eksisterende Københavnerbænke (KSH) bevares. Århusbænkene erstattes med Københavnerbænke efterhånden som de er udtjente. Borde-bænkearrangementerne

omkring Norske Hus nedlægges i den nuværende form. Såfremt Norske Hus indrettes som kultur- og naturformidlingscenter eller til anden aktivitet, bør der i tilknytning til huset etableres nye borde-bænkepladser der integreres i haveanlægget.

- **Affaldsstativer** – De eksisterende affaldsstativer bevares som foreløbig model. Det overvejes om de i fremtiden bør udskiftes med en støbejernsmodel.
- **Belysning** – Det overvejes om belysningen skal fjernes fra parken i lighed med en del af Slots- og Ejendomsstyrelsens øvrige parker. Hvis belysningen skal blive i Søndermarken bør den gøres ensartet i form af en parklampe, som går bedre i spænd med det øvrige inventar. Til eksempel kan der opstilles støbejernslamper i gammelt eller måske mere nutidigt design som

forhandles af GH-form. Såfremt der skal være belysning i parken fremover, bør det orienteres omkring Springvandsplænen og pladsen foran slottet.

- **Cykelstativer** – det overvejes om der i fremtiden skal opstilles cykelstativer ved de større indgange. Det er muligt, at det vil være et incitament til at stille sin cykel frem for at cykle gennem haven. I så fald bør design og farve knytte sig til det øvrige inventar, ligesom opstilling af cykelstativer skal overvejes i relation til havens hegning.

Bænk og skraldespand ved Springvandsplænen

4.2|Servicefunktioner

Publikumsfaciliteter

Af egentlige publikumsfaciliteter finders der kun få i Søndermarken.

I Pavillonen og under Parasollen er det muligt at sidde i skygge og tørvejr og evt. nyde sin medbragte mad eller udsynet til haven.

I det gule stråttækte hus på sportsplænen findes Søndermarkens eneste offentlige toilet.

I randbeplantningen mod Valby Langgade ligger serveringsstedet Bjælkehuset, som har direkte adgang til og fra haven. Bjælkehuset forpagtes ud af SES.

Hunde skal føres i snor i haven med undtagelse af området mellem Kaarups Allé og Norske Allé, hvor de må gå frit på betingelse af at ejeren kan kalde hunden til sig.

Kulturtilbud

I cisternerne under springvandsplænen findes i dag Museet for Moderne Glaskunst. Museet er et positivt aktiv for haven, idet det ikke som sådan tager plads fra haven, men alligevel trækker publikum til området.

Af lignende publikumsfaciliteter findes Mindehøjen, som dog kun åbnes en enkelt dag om året, d. 4. juli.

Fremtidige tiltag

- Toilettet i den gule bygning er gammelt og utidssvarende og er svært at renholde i en ordentlig standard. Der bør derfor foretages en modernisering af toilettet i nær fremtid. Det foreslås dog, at toiletfaciliteterne på sigt flyttes til en ny bygning, der placeres i området hvor materialepladsen ligger i dag. Bygningen der foreslås opført, kunne i givet fald rumme støttefaciliteter til cisternerne. Den nuværende toiletbygning vil kunne indrettes til iscafé med udlejning af liggestole.
- Det overvejes hvordan Bjælkehytten kan gøres til et større aktiv for Søndermarken. Det kan gøres ved at gøre serveringsstedet mere tidssvarende med hensyn til driften af stedet, og ved at gøre stedet mere synligt fra havesiden ved delvis at fjerne eller udskifte det nuværende hegn mod haven.
- Norske hus indrettes på sigt som kultur- og naturformidlingscafé med skolebørn som målgruppe eller med andre aktiviteter for øje.

Den gule toiletbygning på Sportsplænen.

Bjælkehuset ved Valby Långade set fra haven.

4.3|Arrangementspolitik

Administrativ praksis generelt

Slots- og Ejendomsstyrelsen stiller Søndermarken til rådighed for borgere, foreninger og virksomheders arrangementer ud fra en afbalanceret hensyntagen til forskellige brugeres behov og til bevaringen af haveanlægget. Det er Slots- og Ejendomsstyrelsens ønske, at en mangeartet nutidig anvendelse skal gå hånd i hånd med bevaring og formidling af den historiske arv. Ligeledes er det ønsket at understøtte og fremme arrangementer, som kan være med til at gøre haven attraktiv for almenheden og som kan understøtte havens særegne identitet.

Alle, som ønsker at afholde arrangementer i slotshaven er velkomne indenfor de givne rammer. Arrangementer kan være private skovture, bryllupsarrangementer, firmaarrangementer, film- og fotooptagelser, skole- og spejderarrangementer, teater, musik og meget andet.

Arrangementer med mindre end 30 personer, som kan afholdes indenfor havens ordensreglement kan afholdes, uden at man behøver at søge om tilladelse – dog skal man søge tilladelse hvis man ønsker at reservere et bestemt areal i haven til formålet.

Det er nødvendigt at søge tilladelse hos SES for så vidt angår alle arrangementer, som pga. fx deltagerantal, udstyrmængde, slitage, varighed eller lydniveau rækker ud over det almindelige dagligdags besøg, samt arrangementer, som nødvendiggør dispensation for ordensregler, eller som involverer stedlige personale ud over det normale. Tilladelse til arrangementer gives når SES vurderer, at disse ikke er til gene for haven generelt og for publikums almene brug af haven.

Tilladelse til en lang række arrangementer er gratis, mens der for andre kræves leje af det pågældende område. Serviceydelser fra SES' side, som går ud over den almindelige ekspedition, møder mv, skal godtgøres.

Arrangementer som eksempelvis private skovture og receptioner af begrænset omfang, mindre film- og fotooptagelser, rundvisninger, grundlovs møder, foreningsarrangementer og humanitære arrangementer er fritaget for leje. For organiserede større arrangementer og arrangementer med kommercielt sigte så som filmoptagelser og lukkede firmaarrangementer opkræves et gebyr. Disse arrangementer kan kræve reservation af areal på stedet, og brugeren må påregne en betaling af ekstraudgifter til affaldshåndtering og evt. opretning af slitage på arealer og adgangsveje. Desuden betales for særlige serviceydelser, f.eks. ekstraudgifter til vagt. Der kan ikke gives tilladelse til arrangementer www.ses.dk/arrangementer eller henvende sig til

Slots- og Ejendomsstyrelsen
Drift, Slotshaver
Løngangstræde 21
1468 København K

Tlf.33 92 63 00

Fremtidige tiltag

Muligheder i Søndermarken for formidling i bred forstand kan tilgodeses, herunder eksempelvis naturformidling, såfremt det kan finde sted indenfor SES's generelle arrangementspolitik.

4.4|Fremtidige projekter i haven

Generelt prioriteres projekter højt, som tager sigte på at afhjælpe vedligeholdelsesudgifterne, hvilket vil sige, at de i en eller anden form letter havens vedligeholdelse.

Fremtidige projekter i haven kan opdeles i flg. kategorier:

Løbende vedligehold

Under løbende vedligehold er indeholdt et omfang af midler til fældninger, som primært tager sigte på de træer, der skal fældes af sikkerhedsmæssige årsager.

Supplerende vedligehold

Herunder hører mindre anlægsopgaver, beplantningsprojekter eller stirenoveringer som er nødvendige og typisk opstår uventet. Pengene er ikke på forhånd øremærkede. De fordeles i runde tal på de enkelte haver en gang om året.

Fremtidige projekter

Der skal i overensstemmelse med udviklingsplanen arbejdes efter:

- En reetablering af græsparterret foran Frederiksberg Slot.
- Renovering af Norske Parti, herunder bro, sø, haveanlæg og hus.

- Renovering af Kildegrotten og dens omgivelser.
- Renovering af randbeplantning.
- Generel renovering af beplantning og sigtelinier.
- Omlægningen af stisystemet efter etapeplan.
- Nedlæggelse af materialepladsen.
- Etablering af nye toiletfaciliteter samt støttefaciliteter til cisternerne.
- Etablering af iscafé i nuværende toiletbygning.
- Etablering af vandspejl og vandløb ved vådområdet i Sibirien og foran Kildegrotten.
- Formidling af havens tidligere udstrækning ved etablering af en sigtelinie med kig ind til Zoologisk Have i Søndermarken.
- En bedre integrering af Bjælkehuset i haven både i brugsmæssig og fysisk henseende.

4.5|Vedligeholdelse og organisation

Målsætning og tiltag

Det er målet at fastholde et højt kvalitetsniveau både i den daglige vedligeholdelse og ved genskabelse og restaurering af beplantninger og elementer i haven.

Daglig drift

Den praktiske udførelse af driftsopgaverne har siden 1996 været udliciteret. Driften varetages af Hedeselskabet, som også varetager vedligeholdelsen af Frederiksberg Have. Hertil benyttes mandskabsfaciliteterne i Prinsens gård ved Frederiksberg Runddel.

Driften styres ud fra en kvalitetsbeskrivelse, som fastlægger standarder for kvaliteten af alle havens beplantninger, stier og øvrige elementer.

Kvalitetsbeskrivelsen justeres løbende i forhold til de aktuelle forhold og ændringer der foretages i havens elementer.

5|Referencer og kilder

5.1|Referencer

Bogen om Frederiksberg Slot, ved Komiteen til Bevarening af Frederiksberg Slot, København:1919.

Brugerundersøgelse, sept./okt. 2003. Tabelrapport udarbejdet af Megafon, Research-Analyse-Rådgivning.

Christensen, C.C., L. Bobé og Fr. Weilbach: *Frederiksberg, vejen gaar, min tro, over Vesterbro*, København: H.Hagerups Forlag. 1937.

Eberlin, A.: *Frederiksberg*, Forlagsbureauet i København. 1888.

Historisk kronologi, SES arkiv, T-drev.

Lebech, Mogens: *Frederiksberg gennem 300 år, 1651-1951*, København:1951.

Lindvald, Steffen: *Frederiksberg "en yndig have"*, Frederiksberg: Historisk Topografisk Selskab for Frederiksberg.1983.

Lund, Hakon: *Danmarks Havekunst*, København: Arkitektens Forlag. 2000. Bind I.

Lund, Hakon: *De kgl. Lysthaver*, København: Gyldendal. 1977.

Møllergaard, Niels: *Tilsynsnotat, Fremtidig behandling af alléer og disponering generelt*, København: SES. d. 15.10.2001.

Nystrøm, Eiler: *Frederiksberg historie*, København: Gyldendal. 1946. Bind I.

Nørlyng, S. F. : *Træk af Valbys historie*, København: C.A. Reitzels Forlag. 1934.

Salto-Stephensen, Lulu: *Danmarks Havekunst*, København: Arkitektens Forlag. 2001. Bind II.

Thura, Lauritz de: *Den Danske Vitruvius*, København: E.H. Berling. 1949. Del II. Tabel 66.

Walter, Johann Ernst Christian: *Prospekter af Søndermarken*, København: 1826.

5.2|Planer/opmålinger

1741 Udsnit af D.N. Ammons plan over Frederiksberg Slot og Søndermarken. 1741. ('Danmarks havekunst' bind. I, side 106).

1749 Udsnit af "General Grundtegning af Frederiksberg Slott og Have". Fra Lauritz de Thuras "Den Danske Vitruvius", København: E.H. Berling. 1947. Bind II, Tab. 66.

1814 De Kongelige Landkadettens opmåling af Frederiksberg Have og Søndermarken. (Original plan i SES arkiv, scannet).

1854 Opmåling af Søndermarken, Stincks Forlag. (Original plan i SES arkiv, scannet).

1880 P. Holms opmåling af Søndermarken. (Original plan i SES arkiv).

Bilag

Fredningskendelse af 21. maj 1960.

Stk. 1: De under Frederiksberg Have og Søndermarken hørende arealer (matr.nr 1a, 1e, 1g og 1h, alle af Frederiksberg) skal i deres fulde omfang bevares som rekreativt grønt område, tilgængeligt for offentligheden som nu, idet der ved deres parkmæssige, forstmæssige og botaniske røgt og udvikling stedse vil være at tage hensyn til deres historiske traditioner. Efter forhandling med fredningsnævnet skal der dog fra haverne kunne fraskilles areal til sådan udvidelse af de op til disse stødende gader, som afviklingen af den kørende trafik (men ikke til parkeringsformål eller lignende) gør strengt nødvendig. Den ved nærværende fredningsservituts affattelse planlagte udvidelse og forlægning af Roskildevej over Frederiksberg bakke, jf. det af Arbejds- og boligministeriet nedsatte udvalgs betænkning herom af juli 1950, berøres ikke af servituten.

Stk. 2: Der må ikke uden fredningsnævnets samtykke i haverne anbringes bygninger, boder og skure, hvis tilstedeværelse ikke tjener havens formål. Det samme gælder anbringelse af master, med mindre disses anbringelse nødvendiggøres af belysnings- eller trafikformål i umiddelbart op til haven stødende gader, veje og pladser. Reklamering i videre omfang end nu må ikke finde sted, ligesom andre for haverne skæmmende indretninger ikke må anbringes i dem. Uden fredningsnævnets samtykke kan foretages sådanne ændringer af haverne, som tjener deres opretholdelse eller udbygning som rekreativt område, jf. stk.1.”
(Skov- og Naturstyrelsen)

Slots- og Ejendomsstyrelsen har ansvaret for nogle af de mest betydningsfulde danske slotte, palæer og haver. Det er styrelsens opgave at optimere samfundets nytte af disse anlæg, således at de bevares og nyttiggøres i dag og for fremtiden.

Det er en grundlæggende forpligtelse, at anlæggene bevares, så kommende generationer kan opleve dem som autentiske, velbevarede anlæg med stor kulturhistorisk fortælle værdi. Det er samtidig en forpligtelse at sikre anlæggene synlighed og tilgængelighed for offentligheden og understøtte de rekreative, turistmæssige og identitetsbærende potentialer, som denne del af kulturarven repræsenterer.

Slots- og Ejendomsstyrelsen skal sikre, at statens slotte og haver fortsat udvikles under en afbalanceret afvejning af bevaringsforpligtigheden og brugernes ønsker og behov. Til dette formål udarbejder og reviderer styrelsen løbende udviklingsplaner for slottene og haverne.

En udviklingsplan må ikke forveksles med en egentlig handlingsplan. De aktiviteter, som skitseres i udviklingsplanen, bliver løbende taget op til revision og gennemførelsen afhænger af faktorer som brugerhen-syn, anlæggenes aktuelle tilstand, økonomi etc.

Udviklingsplanerne fastlægger strategier for havens bevaring, udvikling og nyttiggørelse og forholder sig til og imødegår forskellige problematikker i relation hertil. På den måde sikres et gennemarbejdet perspektiv for den videre udvikling.

